COMMUNIO

NEMZETKÖZI KATOLIKUS FOLYÓIRAT

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM HITTUDOMÁNYI KAR
Könyvtár
BUDAPEST

A hit és megjelenései

Hans Urs von BALTHASAR
• Egzegézis és dogmatika

• Millennium (interjú Jean Guittonnal)

JÁKI Szaniszló
• Hit, ész és tudomány

Piero GHEDDO
• A külföldi adósságok elengedéséért folytatott egyházi kampány

Hans Urs von BALTHASAR
• Tanúságtétel Mozart mellett

2001. **Karácson**

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat

Kiadja:
a Communio Alapítvány
Budapest

Felelős kiadó:
Bolberitz Pál

Szerkesztőbizottság:
Pápai Lajos, Ternyák Csaba,
Bolberitz Pál, Fila Béla, Győrffy Andrea,
Jelenits István, Kereszty Rókus, Kunszt György, Maróth Miklós,
Nemeshegyi Péter, Roska Tamás, Rózsa Huba, Tímár Ágnes

Felelős szerkesztő:
Török József

Főmunkatárs:
Erdő Péter

ISSN 1217–2456

Szerkesztőség:
1053. Budapest, Papnövelde u. 7.
E-mail: communio@ella.hu

Nyomda:
Agapé, Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft.
6725 Szeged, Mátyás tér 26.

A Communio jelen száma témájukban igen eltérő tanulmányokat tartalmaz, azonban az olvasók bizonyára elégedettek lesznek, mert a magasröptű teológiai gondolatoktól a keresztény eszmék evilági téren való jelentkezéséig, nagyon aktuális gondolatokat vetettek papírra a szerzők. Hans Urs von Balthasar szellemisége határozza meg évtizedek óta a Communio folyóirat különböző nyelvű kiadásait, és e szám kezdő tanulmánya, valamint záró karcolata is tőle származik. VI. Pál pápa barátja Jean Giutton 1999 tavaszán bekövetkezett halála előtt fél évvel tette közzé „Ultima verba" című utolsó előtti könyvét, amelyből e részlet származik. A Jubileumi Év mögöttünk van és ezen írás segítségével visszatekinthetünk rá, mert szerencsés nemzedékként ezredfordulót élhettünk meg. Vajon jól éltünk-e vele? A nagy események gondos technikai szervezése megfelelőnek bizonyult, talán túlzottan is, mert mintha az ünnep lényegét elfödte volna. Lehet, hogy ez csak szűk perspektívákból, ám a katolikus hitélet fölött évtizedek óta töprengő lelkipásztorok reális helyzetszemléletét tükrözi.

A Fides et Ratio kezdetű enciklikáról sem lehet eleget olvasni, beszélni, fontossága miatt. Jáki Szaniszló műveire mindenütt fölfigyelnek, azonban magyarul megjelent írásai nagyobb visszhangot válthatnának ki, ha érdemben olvasnák azokat. A budapesti tömegközlekedési eszközökön azzal lehet fölmérni egy-egy könyv népszerűségét, hogy villamoson, metrón olvassák. A torinói lepelről szóló könyv mellett, közel tíz éve Jáki Szaniszló egyik könyvét (Isten és a kozmológusok) láttam egyetemista fiatalember kezében. Olyan mohón olvasta, hogy még a jegyellenőrt sem vette észre. Szerencsére volt,

bérlete, ezért is szentelhette minden figyelmét e kiemelkedő magyar teológus és tudománytörténész gondolatainak. Írásainak eredetisége mellett nagy érdeme az a meggyőzőerő, amely valamennyi mondatát átjárja. 2001 szeptember 11 óta sokan más szemmel nézik a világot. Egyesek biztonságukat féltik, mások az európai terjeszkedés történelmi bűneit leltározzák. Létrejött a harmadik világ, amelynek szegénysége az égbe kiált és adósságállományával az Egyházon kívül érdemben vajh ki törődik? A Communio tavalyi 4. számát április végén szándékozik a szerkesztőség megjelentetni és május végén napvilágot láthat az idei év 1. száma. Ismételten köszönjük olvasóink türelmét és hűségét.

Török József

Tartalom

Előszó 1

Hans Urs von BALTHASAR
Egzegézis és dogmatika 3

Millennium (Jean Guitton) 17

JÁKI Szaniszló
Hit, ész és tudomány 26

Piero GHEDDO
A külföldi adósságok elengedéséért folytatott egyházi kampány 46

Hans Urs von BALTHASAR
Tanúságtétel Mozart mellett 68

Hans Urs von Balthasar

Egzegézis és dogmatika

1. A dogmatika látszólagos kiüresedése

Sok keresztény laikust mélyen nyugtalanít a modern egzegézis feltartóztathatatlan előretörése és a dogmatika ebből fakadó látszólagos visszahúzódása, sőt bénultsága. Az evangélium (elsősorban erről van szó) bármely szövegében próbálnak is megkapaszkodni és ott megpihenni, egy kritikus azonnal kirántja a talajt a lábuk alól. Úgy tűnik, szinte semmi sem marad meg Jézus biztosnak vélt szavaiból és csodáiból. Élete általános biográfiai és geográfiai keretei már Márknál is egy redakció eredményei (János egészen másként formálja őket). Jézusnak szinte az összes önmagára vonatkozó kijelentése kétségessé válik, hiszen Jézus nem saját magát hirdeti, hanem Isten megvalósuló országát. Kiesnek Jézus méltóságát jelző címei (Messiás-Krisztus, Isten Fia, Kyrios), egyedül az „Emberfia" cím az, amely marad, de erősen vitatott, és sokak számára már rég csak másodlagos fontosságúnak számít. Kiesik a csodák nagy része, kiváltképpen a természeti csodák, még ha egyes gyógyítások vitathatatlanok is. Kiesnek a (pszeudo-) történeti jelenetekben lévő egyes áthagyományozott kijelentések háttérelemei, és a kijelentésekre

(logionokra) szinte kivétel nélkül érvényes, hogy a későbbiek folyamán lettek egy más értelmi összefüggésbe áthelyezve, ahogyan ez kézzel fogható Lukácsnál és Máténál a Q forrásból származó mondások különböző feldolgozása révén. Ha nem akarunk Jézustól feloldhatatlan ellentmondásokat feltételezni, úgy egyes szavait (mint például a tanítványok végső, az egész világra való elküldését, vagy azt az előfeltételezést, hogy a világ végezete előtt az evangéliumot minden népnek hirdetni kell), mint a közösség utólagos betoldásait zárójelbe kell tennünk. Hogy mennyi mindent formáltak a szenvedéstörténet elbeszélésében már igen korán (Márk előtt) ószövetségi motívumokat követve – amit később Máté az „Írások szerint"-inek fog értelmezni –, azt nehéz megmondani. A szenvedő, és Isten által megmentett Igaz klasszikus motívuma a kései judaizmus során az igazságtalanul elítélt mártírrá vagy védtelenné („szegény") formálódott, a népért való engesztelő hatással: milyen mértékben befolyásolta ez a motívum a kereszt értelmezését az ősközösségben, Pálnál, és végzetül az evangéliumok esetében („váltságul sokakért")?

Aki az evangélium szövegét a forma- és redakciótörténet által iskolázott szemekkel olvassa, az minden perikópánál, gyakran minden egyes versnél törésekbe, összeférhetetlenségekbe, foltozásba, mesterséges keretbefoglalásokba és „geológiai rétegek" összevisszaságába ütközik. Szinte minden egyes szó mögött egy drámai történet húzódik meg, amely a legfelső rétegekben általában értelmezhető, azonban minél közelebb kerülünk a legősibb alakhoz: a történeti Jézus beszédéhez, tettéhez és valóságához, úgy tolódik el egyre inkább a bizonytalanság, időnként a teljes sötétség felé. Az egyszerű hívő ember olvasóként és imádkozóként, túllépve ezeken a nehézségeken ráhagyatkoz-

hat a Szentlélekre, aki az Írás egészét sugalmazta: így az Írást a keresztény hit számára elegendően szilárd talajnak fogja megvallani, ahogyan azt az Ősegyház a kezdetektől feltételezte: mint a hit és a hitmegvallás dokumentumát. De nem kerülünk-e ezzel egy ördögi körbe: az egykori és mai hit egymás körül keringenek, miközben az egzegetikai kutatás megkísérli felfedezni, mi is az, amin ez a hit eredetileg nyugszik: esetleg nagyon is üveglábakon? Esetleg nem azért formálta-e ez a hit a kinyilatkoztatás szavait éppen így, hogy azzal önmagát igazolja? A dogmatikának minden esetre kifejezetten mérlegelnie kell ezt a feltételezést, ha nem szeretné házát homokra építeni.

2. A kőkemény mag

Mégis, minden Húsvét utáni „átfestésen" túl, kiemelkedik a történeti igazság kőkemény magva. Azt, hogy Jézust *sub Pontio Pilato* keresztre feszítették, kétségtelenül annak a zsidó fül számára elviselhetetlen követelésnek köszönhette, mi szerint ő az Isten akaratának és útmutatásának – magának a Tórának is felette álló – értelmezője, vagyis olyannyira személyesen képviseli Istent, hogy a bűnök megbocsátását is magának merészelte követelni, s egyáltalán Isten nevében pártját merészelte fogni a bűnösöknek azokkal szemben, akik a törvény iránti buzgalmuk által próbáltak Isten előtt megigazulni. Ebben a követelésben a bármiféle önmagam által való megigazulásra kimondott „nem" keménysége csak a mindazok számára mondott „igen" szelídségének fonákja volt, akik önmagukat megalázva-ráhagyatkozva kiszolgáltatják önön magukat Isten irgalmasságának. Jézus „életvitele" Isten megjelenítése volt, amely csupán egy feltétlen módon

egyedülálló, Istentől való küldetés alapján lehetett valóságos. Máskülönben – amint azt egyik, kétségtelenül saját kijelentésében mondja – „Belzebubbal űzte volna az ördögöket". Jelenlétével – egy központi és egész biztosan autentikus igehirdetése alapján – ő volt Istennek a világban való „érkezés folyamatában levő" („in Kommen") uralma, ami sem egyszerűen már jelenlevő, sem a jövőben felállítandó nem volt, hanem „a beállás, berobbanás állapotában" („im Anbruch"), „az ajtóküszöbön". Közte és az érkező Ország között újabb próféta számára már nem volt hely.

Ez a követelés elviselhetetlen volt, sokkal elviselhetetlenebb, mint az előző próféták bármelyikének követelése, akiknek sorsához Jézus a magáét sorolja. Milyen mértékben remélte, hogy küldetését Izraelben sikerre juttathatja, az rejtve maradhat. Csupán emberileg nézve is fennáll a lehetőség: remélni valamiben, amiről lelkünk mélyén tudjuk, hogy nem valósítható meg. Jézus életében egyrészt létezik egy lehatárolt feladat, mely aktív működésének idejére szól: „Izrael elveszett juhai", másrészt egy embervoltának teljes idejére szóló korlátlan feladat; jánosi szavakkal: mindenkit magához vonzani, „összegyűjteni és eggyé tenni nemcsak a népet, hanem Isten szétszórt gyermekeit is". Az eucharisztia igen nehezen félremagyarázható szavai: „értetek és sokakért kiontatik" jelzik ezt a lépcsőzetes felépítést. Amennyire nyilvános küldetése nem magánvállalkozás volt, hanem Isten megjelenítése a feladatban, halála éppoly kevéssé magánügy, sokkal inkább Isten e megjelenítésének beteljesedése: ami a „harmadik napon" történik, az mutatja a hit számára, hogy Isten „értelmezője" mellett állt, megjelenítése tehát nem csak helyes, hanem az egész világ számára hatékony és végérvényes volt.

Az egzegéták ekkor beszélnek az „implicit krisztológiáról", s vélik – joggal –, hogy az tartalmilag sokkal gazdagabb bármely kifejtett beszédbe való átültetésnél. Ha ez igaz – és igaz! – , úgy az egzegézist és a dogmatikát a forma és a törvény kölcsönös kapcsolatához hasonlóan jelöltük meg. Ahol is végső alapkijelentésként kell leszögezni: az Ige, melyet Isten Jézusban a világnak kimond („az Ige testé lett"), csupán a keresztrefeszítéssel és a feltámasztással lett végérvényesen kimondva. A halandó ember-Jézus szavai és tettei csak egy töredékét jelentik ennek az Igének. Annak, akinek azután feladatul jutott, hogy ezt a töredéket az Ige teljességébe visszahelyezze, mindenképpen egy értelmi átültetést kellett végrehajtania- legyen az maga a Feltámadott, vagy a Szentlélek, vagy az ősegyház hite, vagy annak az Igének a megformálói, amelynek végül a kiformálódott evangéliummá kellett lennie. Ebből érthetjük meg azt is – amit még részletesebben ki fogjuk fejteni –, hogy maga Jézus számára az Isten országa földi életében mennyire „csak" az érkezőfélben, „csak" a beállófélben volt: csakis saját sorsa – amelyet már nem formálhatott aktív módon, amelynek önmagát már csak kiszolgáltathatta – változtathatta át az Országot egy „megérkezetté", őt pedig „az Országgá magává" (az „autobasileá"-vá), és ezzel együtt az (ige)hirdetőből egyidejűleg a hirdetetté.

3. Következmények az egzegézis számára

„Individuum ineffabile": egy adott egyedi valóság nyelvileg csak megközelítőleges körülírás által, általános fogalmak és képzetek segítségével fejezhető ki. Ez kétszeresen is igaz ott, ahol egy konkrét emberen keresztül a kimondhatatlan Isten

szól. Nem mintha – Igéjét a világba küldve – hiányzott volna számára a lehetőség, hogy megértesse magát, de az emberek ezt az egy, Isten teljességét „testileg" magában hordozó Igét csakis alapvetően elkerülhetetlen megközelítéseken keresztül érthetik meg. Ezek szerint tehát nem létezik az isteni Igének semmiféle, azt pontosan visszatükröző felfogása? Az Ige tehát a meghatározatlanság, hozzávetőlegesség állapotában marad? Ami pontosan visszatükrözi az a hit, és önmagunk kiszolgáltatásának „igen"-je ott, ahol azt a Szentlélekben fenntartás nélkül mondják ki. Ez az „igen" az Igének mint személynek szól: amit Te mondasz és ami Te vagy, az az igazság. Amit ezzel szemben a kimondott Szóból megértünk, az mindig csak egy töredéke annak, mint amilyen szándékkal azt megfogalmazták és igenelték.

Amikor Jézus a zsidókhoz beszélt, használnia kellett kora felfogásának sokféle előfeltételezéseit: a törvényből, a prófétáktól, a bölcsességi irodalomból, az apokaliptikából származókat. Akár hellenisztikus elemeket is gyaníthatunk Jézus és előfeltevéseinek horizontján belül. A felfogásbeli előfeltételezéseknek e formái nem élettelenül hevernek egymás mellett, hanem össze vannak forrva egymással, s hogy az üzenet egyedi aktualitását kifejezzék, a különböző aspektusokat a végsőkig igénybe vehetik. Mégis, az összes felfogásbeli előfeltételezés megmarad mintegy a tornácon, amelyek mindegyike egy megközelítési módot nyújt, de egyik sem ragadja meg a dolgot magát, és annak egészét. Világosan kell látnunk, hogy mindez nem csak Jézus közvetlen hallgatóságára és szemlélőire vonatkozik, hanem azokra is, akik Húsvét után, értelmük új szemeivel Jézus földi életére és működésére viszszatekintenek. Aligha sugalmazott nekik a Szentlélek

új, Jézustól származó szavakat: azzal kellett gazdálkodniuk, ami még akkor ragadt meg bennük, amikor még elismerhetően alig fogtak fel valamit belőle: egyes kijelentések (melyeket most címszószerűen, rózsafűzérszemekként fűznek fel, vagy drágakövekként helyezik őket egy [„formatörténetileg" meghatározható] foglalatba), egyes cselekedetek, amelyeket esetleg ellentétes ószövetségi háttér (például az Illés- vagy az Elizeus-csodák) alapján juttatják érvényre; töredékek, amelyeket jelenlegi közösségi életükből adódó összefüggéseik szerint illesztenek össze, hogy azoknak egy – több, mint egyszerűen csak az adott helyzettől függő – olyan elevenséget biztosítsanak, mint amit azok magukban hordoznak. Eközben éppen hogy, szükséges értelmezniük, hogy az isteni Ige aktuális mivoltához hűek maradjanak. Ezzel együtt néhány részben vagy teljesen érthetetlen mondást is átvesznek. Ki tudja, talán egyszer valaki meg fogja érteni őket.

Az evangélium megfogalmazóinak ugyan minden egyes alkalommal megvannak a maguk tervei, kifeszítenek egy keretet, hogy abban rendezhessék el a mozaikkövecskéket, de a keret éppen elég széles ahhoz, hogy bizonyos mértékben különbözőségeket is magába foglaljon. Nyers gyémántokat csiszolnak, mindegyiket a maga módján, és miközben ezt különféle módon teszik, egyszerre két dolog történik: a kövek foglalataikban ragyognak, de a csiszolás által veszítettek is anyagukból. A rájuk vont forma által, vagy a környezet által, amelybe helyezték őket, le vannak rögzítve. Egy efféle áthelyezés szükségszerűen ambivalens; ahhoz, hogy ezt (mint elkerülhetetlen dolgot) belássuk, éppen nem egy, hanem négy evangélium létezik, amelyeket lehetetlen visszavezetni egy valamiféle magasabb szintézisre. Az egyetlen szintézis, s ezzel

együtt kritérium, amelyhez lehet és kell mérni őket, az egyrészt Isten személyes beszélő és kimondott Igéje, (sprechendes und gesprochenes Wort), másrészt az Egyház hite, mint aktus (*fides qua*) és mint alapvető tartalom (*fides quae*), amely mondja: „Jézus (a) Krisztus", vagy „az Ige (Isten) hússá (emberré) lett", vagy: „Isten a szeretet (amit Fiának kiszolgáltatása által bizonyított)", vagy: „aki az Urat nem szereti, átkozott legyen", stb. Ezek az Isten által megvalósított, Jézus élete, halála és feltámadása közötti szintézis tartalmának, és az ugyancsak Isten által megvalósított, a teljes Ige és az Egyház hite közötti szintézisnek megfelelő hitvallások.

Az egzegézis itt találja meg saját kritériumát. Még akkor is, amikor az egykori horizontot (felfogásbeli előfeltételezéseket) és azok kihatását felfedi, azok egymás közötti megegyezőségét vagy feszültségét mutatja, és akkor is, amikor megkísérli az egykori horizontot a maiba áthelyezni, s közben szemei előtt áll, hogy a mértékadó hit súlyából semmit sem veszíthet. Hogy ennek lehetségesnek kell lennie, arról a Szentlélek kezeskedik, amely újra és újra az őseredeti igazság egészébe vezet be. Számos olyan egzegéta létezik, aki munkáját teljesen tárgyias módon, kompromisszumok nélkül végzi, amennyiben számukra a szöveg kijelentései által lefektetett objektív mércét bensőleg megszabottnak érzik, és munkájukat a Szentlélekben viszik véghez. Így ezek módszere maga hordoz egy implicit teológiát, amelyet nem kívülről vittek bele, hanem egy a tárgyból magából feltörő, a tárgytól megkövetelt teológia. Filológiájuk éppen azáltal válik tárgyilagossá, hogy magát módszere szerint a szöveg értelmétől vezetni engedi. Itt Erasmus nevét említhetnénk meg különleges módon.

4. Következmények a dogmatika számára

Az Írás minden egyes könyve magában hordozza teológiáját, s amennyiben az igazságra irányulva egy bizonyos perspektívát tartalmaz, úgy saját meghatározott teológiáját is. Ez igen gyakran már önmagában különböző hagyományok kiegyenlítődése és szintézise. Amennyiben az egyes könyvek Krisztus igazságát írják körül, úgy feléje, egyetlen lehetséges szintézisük irányába haladnak. Ebből következően az „újszövetségi teológia" kézikönyvei soha nem fognak más megoldást találni, mint egymás után következően előbb a (feltáruló) ősegyházi, azután a páli, a márki, a lukácsi stb. teológiát tárgyalni, és azok megegyezéseit és különbözőségeit bemutatni. A szintézis történelmen túli valóság, mert Krisztus feltámadt és „visszatért" az Atyához, de ez a szintézis végigvonul a történelmen, és magába foglalja azt, s a Szentlélek miatt a maga teljességében minden történelmi helyzetben aktuális marad.

Erre a dogmatika (a teológia egyáltalán) állandóan reflektálhat anélkül, hogy önmagát mértékadó szintézisként feltüntetni merészkedne. Az Írásból kiindulva fogja önmagát mint az Isten Igéjének az Egyház számára mértékadó, s azon túl nem léphető formaként bemutatni, hogy az Írásban a földi Jézus és a felmagasztalt Kyriosz egyaránt beszél. Mégpedig a szinoptikusoknál oly módon, hogy a földi Jézus szavait és cselekedeteit a Húsvét fényéből fakadó megértés árasztja el, Jánosnál pedig úgy, hogy mindkettő, a földi Jézus és a felmagasztalt Kyriosz, egy és ugyanazon szubjektumként maradéktalanul „egymásba vetítődnek". A dogmatika az Ige ezen alakjával szemben óvakodni fog attól, hogy a szövegeket csupán az evilági valóságból származóként, s ugyanakkor mint csupán két dimenzióval

rendelkezőket olvassa és értelmezze, hanem meghagyja számukra a semmivel össze nem hasonlítható perspektívájukat.

Másrészt a dogmatika az Egyház hitének történelméből fogja megtanulni, melyik irányba kell elindulnia: a soha beteljesedetté nem tehető, de az Egyház hite számára legalábbis kezdeti módon felmutatható szintézis felé. Az Egyházba van ugyanis ültetve a hit integritása iránti érzék, amelynek bázisa az egész népben, kicsúcsosodása pedig „(az Úr nyáját) legeltető" és „testvéreit megerősítő" hivatalban rejlik. Az egyes helyzetekben tekintélyelv alapján történő lehatárolások (definíciók) a teljes igazság iránt nyitottnak megmaradó hit védelméért születnek, nehogy az egy evilági módon lerövidített egyéni perspektívára szűküljön le, és el ne feledje azon aspektusok sokféleségét, amelyeket az Egyház hagyománya részben rövidítés nélkül ad tovább szüntelenül, részben pedig reflexió által az Írásban feltáruló kinyilatkoztatás bőségéből nyer. A teológia – különösen a dogmatika – a megértéssel járó erőfeszítés következtében mindig magában hordja azt a veszélyes irányultságot, hogy a meghatározó szintézist és integrációt saját maga valósítsa meg és ábrázolja, s ennek érdekében az Írás szövegeit mint „bezárultakat" olvassa, és a definíciókat kimerítő mondatokkal cserélje fel. Az ily módon űzött dogmatika gyakorlati integralistákat „termel ki" magából, akik, amennyiben saját állásfoglalásukat extrém módon értelmezik, úgy szükségszerűen integralista, vagyis mindenre választ adó rendszerüket Isten végtelenül nyitott rendszere helyébe fogják emelni.

5. Az egzegézis és a dogmatika együttműködése – példaszerűen ábrázolva

A mai és majdani dogmatika, amennyiben mint egyenes vonalú és aprioriszticus módon előretörő spekuláció jelenik meg, rászorul a modern egzegézisre, mint figyelmeztető jelre. Másrészt az egzegézis saját feladatát illetően a dogmatikát épp oly kevéssé nélkülözheti. Ez legyen itt végezetül egy különösen nehéz példán keresztül megvilágítva: Jézus öntudata horizontjának kérdésén keresztül. Egy valódi ember látóhatára – és Jézus ilyen volt – szükségszerűen véges. Most tehát, számos szöveg tanúskodik megcáfolhatatlanul afelől, hogy Jézus Isten országának elérkeztét, s ezzel együtt a világ befejeztét egy közeli jövőben várta; „néhányan az itt állók közül" még haláluk előtt át fogják élni ezeket az eseményeket. Az a kibúvó, amely ezt az „apokaliptika közeli várását" Jézustól elhárítva csak az ősegyháznak tulajdonítja, egyáltalán nem járható út. Egyes szövegekből mindenféle eszközzel megpróbálták Jézusnál magánál egy a halála és második eljövetele közötti „köztes idő" feltételezését kiolvasni, nézetünk szerint átütő siker nélkül, mivel e szövegeknél szinte biztosan a hagyomány egy későbbi fokozatával, vagy értelmezésével, vagy egyházi kiigazítással (a parúzia késésének magyarázataként) állunk szemben. Ezek szerint Jézus tévedett és – ami szinte még rosszabb – félrevezette az ősegyházat annak egyértelmű közeli parúzia várásában? Sokan – s nem csupán a liberális szemléletű egzegéták – a szövegek tanúságával szemben ezt nyíltan elismerik. Megelégedhet-e a dogmatikával foglalkozó teológus egy efféle információval? Nem köteles-e saját Jézusról, mint Isten autentikus értelmezőjéről vallott felfogásánál fogva segítséget nyújtani a magyarázathoz?

És ha Jézusnak, önmagát illetően, teljességgel igaza lett volna? Az a végső látóhatár (mondja a dogmatikus) amelyből kiindulva Jézus beszél, nem kora általános apokaliptikája, hanem az Atyjától kapott borzalmas feladat, megvalósítani az egész világ kiengesztelődését Istennel, a világgal „a dolog végére járni" (mit der Welt „fertig zu werden"), eljutni a világ befejeződéséhez. Jánosi módon: hordozni, elvenni (hinwegzutragen) a világ bűnét. Azt, hogy ez miként lesz lehetséges, nem szükséges előre tudnia, elegendő, hogy az Atya „órája" jönni fog, amelyet senki, „még a Fiú sem" ismer. Elegendő tudnia, hogy az a „sötétség órája" lesz, amely azonban elhozza a véget, magával hozza a megoldást: „Isten őt bűnné tette", „hogy mindenkinek irgalmazzon" – mondja Pál. Ez Jézus sorsán keresztül egyszerre ítélet és üdvösség („keresztséggel kell megkeresztelkednem..."). Még egyszer: Jézusnak nem szükséges a keresztről semmit sem tudnia, sőt ahhoz, hogy teljes engedelmességgel engedelmeskedjék, *szükséges,* hogy arról semmi pontosat ne tudjon. Az egzakt módon fogalmazó szenvedésjövendölések *lehetnek vaticina ex eventu (esemény utáni jövendölések).* De hogy az ijesztő valóság közeleg számára, amely által a világ végéhez érkezik, erről tud. Mármost, különös, hogy az előtte álló iszonyú valóság semmiféle apokaliptikus sietségre sem kényszeríti Jézust. Fel tud vázolni a hívő lét számára egy etikát, amely nem valami rövid, megmaradó időre szóló „köztes etika" („Interimsethik"), hanem úgy hangzik, mintha bármely idő megfelelő lenne élni ezt az etikát. Ez is Jézus tökéletes engedelmességének megnyilvánulása, amelyet ő mindig a jelen pillanatban ajándékozott napon él meg, a holnapról való gondos-

kodást pedig átengedi az Atyának. Egyedül az a fontos, hogy minden egyes nap csordulásig megteljen az Atya akaratának cselekvésével. Ez az, amit sürget, és nem („apokaliptikus módon") az Atya – és a sötétség – egyre közelebb gördülő „óráját". Aktív tevékenysége számára megvan a kitűzött célja: Izrael, azonban már a pogányok is sokféleképpen belekerülnek tevékenységi körébe. Izarel valami módon mindig is nyitott volt a pogányok iránt. E földi feladaton belül történik meg a Tizenkettőt illető rendelkezés: legyenek segítségére a misszióban, mint akik képviselik és ítélik Izraelt. Azt cselekszi, ami aktív feladatán belül lehetséges, amelynek horizontja az Atya iránti feltétlen engedelmesség által marad lehatárolva. Jézusnak nem *szabad,* de ő nem is akar semmit siettetni. János 17. fejezetében a szenvedés idejére övéit az Atya oltalmába helyezi. A kereszt a világ befejezése (Máté kifejezetten így ábrázolja), a Húsvét pedig egy új világ, az időtlen mélységen túl.

Az Egyház az „új teremtéshez" tartozik. Jézus „alapította" az Egyházat? Attól függ, mit értünk alapítás alatt, vagy hogyan képzeljük el annak aktusát. Jézus azokat, akik a végidő Izraelét képviselték, magával vitte a halálba és az új kezdetbe (azzal is, hogy eucharisztiáját előre kiosztotta közöttük), és a kereszten kilehelt Lelket Húsvétkor beléjük lehelte. Küldetése nem foglalta magába, hogy a kronológiailag következő dolgokról gondoskodjon: ezt a feladatot átengedi az isteni Léleknek, aki „az enyémből merít", hogy „titeket bevezessen a teljes igazságba". Miután eszkatológikus módon hordozott minden bűnt, Jézus mindenki számára „szétoszthatóvá" vált, mindenkiben megtalálható („amit a legkisebbnek..."), mindenki egysége. Azok, akik továbbélnek, rövid ideig Jézus saját – az ő számára érvényes –

életformáját a parúzia kronológiailag közeli várásaként fogják félreértelmezni, anélkül, hogy ez számukra veszteséget okozna, amint azt Pál nagyszerű példája mutatja, aki az Urat várja, s eközben van ideje megfogalmazni és megvalósítani a föld végső határáig menő missziós tervét, és aki ezzel megtakarítja számunkra, hogy bele kelljen mélyednünk az egyes evangéliumi versek tekervényes problémáiba.

Vegyük figyelembe: amit a dogmatikus itt kijelent, az teljességgel anti-monofizita jellegű. Jézus nem volt semmiféle emberfeletti ember, aki tekintetével képes minden időt átfogni. Az ő látóhatára „ökonómikus" módon az engedelmességben véghez vitt küldetésére volt leszűkítve. Másrészt azonban ez a leszűkítés nem az általánosan emberi látásmódot (az akkori kor számára: az apokaliptikát) jelenti. Ez a leszűkítés valami teljességgel egyedi (az Isten és ember hüposztatikus uniója által meghatározott) valóság, mert csupán ő volt képes egy emberi küldetésen belül a (régi, bűnös) világ végéhez eljutni. Ebből fakad Jézus hallatlan törekvése („cselekedni, amíg nappal van", „ma, holnap és harmadnap tovább kell mennem..."), amely mégis bármiféle elhamarkodottság nélküli. Sokkal inkább gyermeki módon fogad mindent – életet és halált – az Atya kezéből.

Ha ez igaz, úgy e példa nyomán világossá válik, hogy egzegézisnek és dogmatikának szüksége van egymásra. S ha ma mindenekelőtt annak látszata állt elő, hogy az egzegézis megfosztotta trónjától a dogmatikát, amely sok dologban igencsak eltévedt, úgy mélyebben mégis igaz lehet, hogy a dogmatika a valódi egzegézis által sok látszatproblémától szabadul meg, és visszajut saját valódi tárgyához.

Fordította: Horváth Endre

Millennium

Jean Guitton

Róma

Az Örök Város a 2000. jubileumi év során milliós nagyságrendben fogadta a zarándokokat a világ négy égtája felől. Az olvasók közül is voltak minden bizonnyal többen, akik áhítatos szívvel utaztak Szent Péter és Szent Pál apostolfejedelmek – az egyetlen szentség kettős olajága – sírjához és meghatódottan csókolták meg a nagybazilikák tágra tárt jubileumi kapuinak – melyek Krisztus szimbólumai – márványkeretét, s átlépve azok küszöbét, odabenn, az antifóna szavaival félelmetes helyen engedelmeskedtek a *Sursum corda* parancsának. Ezért érdemes elolvasni a két éve elhunyt katolikus filozófus vallomását, amely szól Rómáról és az Egyházról.

GÉRARD PRÉVOST: Róma az ön számára második anyaország. Mire gondol, amikor eszébe jut Vatikán?

JEAN GUITTON: Bizalmas leszek önhöz: sokszor mondják – és ez érthető is – , hogy az Evangéliumnak semmi köze nincs a vatikáni termek pompájához. Gyakran és mily sokan emelték föl már hangjukat a keresztény alázatosság és a vatikáni csillogás között létező hiátus, vagy még inkább szakadék ellen. Sokszor mondják nekem: „El tudja képzelni Jézus Krisztust a Vatikánban? Mulatságos, olyan az ember benyomása, mintha a keresztény vallás pogánnyá vált volna!"

Nos, erről mit gondoljunk? Ezek a helyek, térségek a Vatikánban kifejezik az ember hódolatát Isten felé. A művészet itt az ember ajándéka Isten számára, és rögtön beszélhetünk a természetről, a hely természetéből kiindulva, s az anyagokról, melyeket ő adott az ember kezébe, tehát akkor a természet szülte ezeknek a helyeknek-térségeknek a pompáját. Ezért ez a kő, amely az Egyház alapja, Rómának kivételes hivatást biztosított. Kétezer éve Róma varázsa rabul ejti a világot olyannyira, hogy a világ Rómát a Városnak – értsd! – a világ Városának nevezi. Róma tehát a keresztény Nyugat számára olyan hellyé vált, ahol az ember megtalálja önmagát, ez az a hely, ahol az ember valóban ember és ahol minden visszatérés valójában új elindulás, mert a Kő (vagyis Péter) és a követ között mindannyiszor új párbeszéd indul.

GÉRARD PRÉVOST: Ön a művészetekről úgy beszél, mint az ember Istennek fölajánlott ajándékáról. Ám az antik világnak ez a fővárosa, amelyet az apostolok az új, keresztény világ városául választottak – talán, mert a Birodalmat éppen az Evangéliummal akarták megrengetni és sarkaiból kiforgatni – , az ön számára ugyanakkor és egyenlőképpen a kereszténység belegyökerezése a pogányságba, kifejezve ezáltal az Egyház elsődleges küldetését, ami a térítés. Néró Rómájától a katakombák Örök Városáig ugye a vértanúk azok, akiktől Róma értelmet nyer, s ez az „értelem" még ma is szól önhöz?

JEAN GUITTON: Jó a kérdés. A földalatti Rómától a mai Rómáig, a pogányok Rómájától a keresztényekéig, az Isten iránt közömbös Rómától a zarándoktömegek városáig, kiindulva ettől a Rómától, aki háromezer éve emészti ércgyomrában a századokat, létezik bizonyos folyamatosság, jelenva-

lóbb és nyilvánvalóbb az a ragyogás óta, amit Péter utóda hozott számára; de Róma, és ezt el kell ismerni, alapítása óta egy lélek megnyilvánulása-kifejeződése, ami besugározza a földkerekséget. Paradox és egyedülálló módon Róma, az ünnepek és művészetek királynője összeházasítja a hitükről tanúskodók arculatát a kövekkel. Péter és Pál itt leltek halálra, ez a halál feszítette meg másodszor is Krisztust. Ez az az üzenet, amit Rómában hallok; ám ez a találkozás a hittel néha olyan követelményt támaszt, hogy igencsak kell Istennek léteznie, hogy az ember el ne bátortalanodjék. A kereszténység, amint már gyakran mondtam, olymódon egyszerű hősiesség, hogy néha majdnem rettenetessé válik. Szeretni egyszerre egyszerű tény és kemény követelmény.

Új évezred

GÉRARD PRÉVOST: Milyennek látja Európa holnapját?

JEAN GUITTON: Valahol azt mondja Malraux, amikor föltették neki a kérdést – mi az ember? – , hogy mi csupán az első civilizáció vagyunk, amelyik erről még nem tud semmit. Hosszú időn keresztül a vallás volt a civilizációk alapja; Descartes és a XVIII. század óta az a föltevés járja, hogy az ész elegendő az ember beteljesítésére és igazolására.

Nos, úgy vélem, az a mondat, amit jogtalanul vagy okkal tulajdonítanak Malraux-nak – „A XXI. század vagy vallásos lesz, vagy egyszerűen nem lesz" – azt sejteti, hogy nem lehet túlhaladni, gyökerestől kiirtani, megsemmisíteni a vallást mint jelenséget.

Ám vannak olyan vallások, amelyek naggyá teszik az embert, és vannak olyanok, amelyek lealjasítják.

A XXI. század kétségkívül küzdelem lesz a nehézségi erő és a lendítő kegyelem között, sajnos, nem tudom, melyik lesz a győztes.

A jövő, tudja jól, mindig misztérium marad. Véleményem szerint az erkölcsi életnek inkább, mint valaha, mérhetetlen következményei lesznek az emberek mindennapjaira.

Köztudott, hogy egy tízéves gyerek ideje felét a televízió előtt tölti, lévén még csak szemlélője és nem kortárs cselekvője annak, amit ismeretszerzés vagy szórakozás miatt néz. Ennek ismeretében az ember egyszerre átérzi az események planetáris méretűvé válását és az ebben résztvevő tudatok-lelkiismeretek törékenységét... Vegye szemügyre, mit lehet tenni egy vírussal; rosszabb, mint az atombomba...

GÉRARD PRÉVOST: Miután ön a lelkiismeretek törékenységéről beszél, mit szól a szekták szaporodásához?

JEAN GUITTON: Négy éven át jelen voltam a zsinaton. Nahát, ma megmondom, hogy soha nem voltam tanúja egy – a szó misztikus értelmében – kifejezetten vallási kérdés alapos szemügyre vételének. S ekkor, ha a vallást a misztika teljes hiánya uralja, sokan eltérnek jobbra vagy balra, egyenest a szektákba.

Az Egyház, elhanyagolva a misztikát, cserben hagyta alapvető küldetéseinek egyikét, ami abban áll, hogy az embert Isten felé vezesse, Istennel összekösse.

Az Egyház, eltávolítva a misztikát, ami a szépség kifejeződése – nézzen meg bizonyos apátságokat vagy kolostorokat – , valójában a szekták fejlődésének kedvezett.

GÉRARD PRÉVOST: A vallás ily módon lassacskán valamiféle színek nélküli képpé válik...

JEAN GUITTON: Ami még súlyosabb, az a világot szürkének látni. A misztika, ellenkezőleg arra az eszmére alapoz, hogy a vallás nem abban áll, hogy megmondja önnek és másoknak: ez a jó, ez a rossz. A vallás nem puszta erkölcsiség, s főként a hit nem azonos az erkölccsel. A vallás az, ami segíti az embert, hogy Istennel egyesüljön, miközben felebarátját tiszteli és szereti.

Ilyen föltételek mellett a vallás nem válhat el a misztikától; ezt az igazi nagyoknál, mint Assisi Szent Ferenc, vagy napjainkban Kalkuttai Teréz anya, Emmanuelle nővér, ezt jól lehet látni. Ha a vallás nem törődik többet a misztikával, utat tévesztett. Manapság úgy mondják, hogy elvesztette identitását.

GÉRARD PRÉVOST: Ez a jelenség ön szerint elkerülhetetlenné vált?

JEAN GUITTON: Ez a jelenség ténylegesen elkerülhetetlen amiatt, amit ökumenizmusnak nevezünk. Az egyházak, ahelyett, hogy kölcsönösen és becsületesen elítélnék egymást, most ölelkeznek.

Nem lehet csodálni, hogy az emberek többé valójában nem látják a különbségeket és tovább állnak. Tudja, én, aki a XX. századot a maga majdnem teljes terjedelmében végigéltem, megmondom, miként változtak meg gyorsan a dolgok. Gyakran, majdnem mindig, a nem katolikus ember olyas valaki volt, akivel a katolikusok nem házasodtak, akivel csak ritkán beszéltek s akit sokan idegennek tartottak, úgy, amint a görögök a barbárokat.

Most ez a valaki testvér, és érthető, ha mindannyian testvérek vagyunk, nem működnek többé a barátságtalanság

szelepei. S ebben az esetben azt állítani, hogy mi mindannyian testvérek vagyunk a leggyakrabban blöff, és valójában senki sem számít testvérnek. Mindenki úgy tesz mintha ez igaz lenne, noha tudja, hogy nem így van. Azt állítani, hogy mindnyájan testvérek vagyunk, képmutatás. Azt mondani, hogy mindannyiunknak testvérekké kell válni, ez követelmény, és ehhez a kereszténység az alap.

GÉRARD PRÉVOST: Mit kell tenni ezután?

JEAN GUITTON: Először is a püspökök tartsanak bűnbánatot. Már elkezdték, most először. A pápa beismerte, hogy a keresztények bűnösök. Ilyen formán az eretnekség átáll az ellenkező oldalra. Valaha az eretnekség azok hitvallása volt, akik kívül álltak, most azok hitvallásává kezd lenni, akik belül vannak. Vagyis megváltozott az értelme.

GÉRARD PRÉVOST: De milyen értelmet kell tulajdonítani a toleranciának, meddig legyünk toleránsak, milyen határt nem szabad átlépni?

JEAN GUITTON: Az a toleráns, aki tud beszélni a másik emberrel, noha az nem osztja az ő véleményét, anélkül, hogy ő a másikat elítélné. A tolerancia így mindig a vallási területre visszatéréssel végződik: a másikat soha nem szabad ellenségnek tekinteni, hanem lehetséges barátnak, majdhogynem – de csak majdhogynem! – szövetségesnek.

Egyébként manapság látjuk, hogy a tolerancia elmegy a végső határokig, mivel azok a könyvek, amelyeket a katolikusok legjobban vásárolnak, olyan katolikus szerzők művei, akik kételkednek hitükben. Sőt még azt is mondják, hogy ha valaki olvasott akar lenni katolikus körökben, jobb ha hitetlen (itt a

filozófus a Küng- és Drewermann-jelenségre utal; fordító megjegyzése); tehát a toleranciát sikerült kitágítani az abszurditásig.

GÉRARD PRÉVOST: Mi az ön véleménye az iszlám vallásról?

JEAN GUITTON: Úgy vélem, hogy az iszlám vallás figyelemre méltóbb, markánsabb, mint a katolikus vallás, ami legalábbis a híveire kirótt kötelezettségeket illeti. A katolikus vallásban mélységesen sajnálom a böjtnek szentelt nap eltörlését.

A püspököknek nem volt igazuk, amikor a böjtöt megszüntették. A belső böjtnek nincs értelme, csak azzal a föltétellel, ha külső böjthöz kötődik. A külső jel mindig szimbólum, ami a felismerés-megkülönböztetés minőségét jelzi. Hadd meséljek el egy esetet. Néhány évvel ezelőtt gyakran kiutaztam a Párizs melletti Passy-Buzenval-ba; a taxi vezetője időnként muzulmán volt. Egy alkalommal megállt és azt mondta: „Most imádkozni fogok!"

Utána megkérdezte tőlem: „Uram, ön keresztény?" Igen – feleltem – , keresztény vagyok. „Miként van az – folytatta – , hogy önök nem térdelnek le imádság közben?"

Ez a történet bizonyítja, hogy a Katolikus Egyház alaposan tévedett, amikor a látható jelek fölszámolására törekedett avégett, hogy azokat láthatatlan dolgokkal helyettesítse. Az iszlámhitűek ereje a szabályok tiszteletben tartása.

A szekták elburjánzása és sikere ennek a katolikus visszavonulásnak is köszönhető.

GÉRARD PRÉVOST: Az iszlám tehát ön szerint nagy jövő elé néz?

JEAN GUITTON: Jövője van annyiban, amennyiben az emberek azt gondolják, hogy a vallás valami nagyon komoly dolog.

Az iszlám betölti azt az űrt, amit harminc év óta a Katolikus Egyház szorgalmasan elmélyített: szabályok, ünnepek, szimbólumok hiánya, amelyek emlékeztetnének a kereszténység évezredes jelenlétére. Az iszlámnak csak be kellett nyomulnia abba a repedésbe, amit a katolikusok maguk készítettek.

Tegyük hozzá, hogy a hitnek a tudomány által történt behelyettesítésével a kereszténység súlyos válságon esett át. A tudományt illetően az iszlámnak más a felfogása és a fejlődés fogalmáról is a mienktől eltérő véleménye van, tehát befolyását növelheti és teret hódíthat magának.

Nyugaton a fellebbezhetetlen tekintély a tudomány, s ez az, amit az iszlám elutasít. Ha nem lépünk föl ez ellen, mert a szavak már elégtelenek, az iszlám minden nap előbbre nyomul.

(A hosszú beszélgetés végén a filozófus néhány hónappal a halála előtt az emlékezetében megidézett gyermekkorról beszélt.)

Az öregség számára a gyermekkor felidézése nem más, mint egy kérdésre kapható felelet elközeledése, amit valaha, fiatalsága idején egy szép napon mindenki föltett magának: valójában, ki is ez a Jézus, akiről azt mondják a tanúk, hogy föltámadt? A válasz pillanata számomra egyre közeledik és a gyermek bizakodó tekintetével várom a pillanatot, amikor Övele lehetek, Vele, Aki mindent elrendez és magában, mint Főben egybefoglal.

Jean Guitton: *Ultima verba, részletek*

Fordította: Török József

Életrajzi adatok

Jean Guitton (1901–1999) katolikus filozófus VI. Pál pápa személyes barátja, a II. Vatikáni Zsinat résztvevője, aki a zsinati aulában beszédet mondott. A Francia Akadémia 40 halhatatlanjának egyike majd négy évtizeden át, a francia szellemi élet legbefolyásosabb személyisége a XX. században, a francia köztársasági elnökök (De Gaulle, Mitterand) megbecsült dialógus-partnere. Filozófiai, teológiai, irodalmi hagyatéka a francia katolikus szellemiség legértékesebb öröksége.

Török József

Jáki Szaniszló

Hit, ész és tudomány*

Ami igaz bármely fontos dokumentumról, igaz a *Fides et ratio* kezdetű enciklikáról is. Az enciklikát nagyon erős megfontolás ösztönözte. Ezt II. János Pál nagyon világossá teszi, és nagyon világosan meg is jelöli. Valójában kétszer teszi ezt: először a 12. paragrafusban, azután a 60-ban. Mindkét paragrafusban a *Redemptor hominis* kezdetű, első enciklikájából idéz egy bekezdést, amely azt állítja, hogy „az ember misztériuma csak megtestesült Ige misztériumában válik világossá." Ez a mondat természetesen már előfordul a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitucióiában. Mindebben nem segíti az embert az, hogy VI. Pál pápa hangjának visszhangját halljuk, aki ugyanezen a Zsinaton hivatkozott Krisztus gigantikus alakjára.

Krisztus valóban gigantikus realitás. Az elmúlt 2000 év látta, hogy alakja egyre erősebb fényt vet az emberiségre, valójában a egész értelmes világra. A megvilágítás, amit a filozófia abból a fényből nyert, aki az Ige, valóban rendkívüli. Vagy, ahogy az enciklika állítja a 76. paragrafusban: „A modern és

---

* Újranyomás kisebb kiegészítésekkel: *Quarterly of Catholic Scholars*, 23 (Nr. 2. Spring 2000), pp. 8–15. Először került előadásra: Portland University, 1999 október 16-án, a Faith and Reason Symposium keretében, amelyet the Office of Ministry Formation of the Archdiocese of Portland, Oregon támogatott.

korunkbeli filozófia nem létezne Isten Igéjének ezen ösztönzése nélkül." Az Ige lényegében maga Isten, aki a világ fénye volt és azért jött, hogy megvilágosítson minden embert. Ezt nekünk szószerint és korlátlan értelemben kell vennünk mindaddig, amíg Krisztust annak vesszük, aminek magát mondta, vagyis, hogy volt, van és mindig lesz. Hogy a Zsidókhoz írt levelet idézzük: „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap, ma és mindörökké." Összpontosítsuk figyelmünket ennek a megvilágosodásnak vagy fölvilágosodásnak egyetlen sugarára, arra a sugárra, amely Krisztusról a tudományra árad, és onnan vissza Őrá.

Ez a fénysugár kezdettől fogva nem úgy jelent meg, mint egy eszme, hanem mint egy tény, vagy inkább mint egy tényleges kijelentés, amit egy reális ember, a Názáreti Jézus tett. Ő nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az Atya, vagyis Isten, és Ő, egy ember, egy, amennyiben Ő az Atya Fia. Azt is állította, hogy mindaz, amit az Atya, vagy Isten, birtokol, a Fiú birtoka is. Isten és egy Ember közötti ezen azonosság puszta eszméje annyira különleges, hogy soha egyetlen ember sem igényelte ezt önmaga számára, amennyiben védte önmagának mint bölcs embernek, mint egyfajta filozófusnak a hírnevét. De egy ember, Jézus, ezt tette, és a legnyomatékosabban tette.

Igénye olyan kihívás elé állította az emberiséget, amilyen elé ember még nem került. Az, aki ezt a kijelentést tette, vagy öncsalás áldozata, vagy valóban az, aminek magát mondta, az élő Isten Fia. Ezt az alternatívát sokan és nagy változatosságban felfogták, mielőtt C. S. Lewis egy nagyon idézhető formában fogalmazta meg: „Egy ember, aki csupán egy ember, és olyan dolgokat mond, amiket Jézus mondott, nem lenne nagy erkölcsi tanító. Vagy holdkóros lenne, egy szinten egy olyan

emberrel, aki azt mondja, hogy ő egy buggyantott tojás, vagy a pokol ördöge. Választanod kell: Ez az ember vagy Isten Fia, vagy elmebajos, esetleg valami még rosszabb. Bezárhatod, mint egy bolondot, leköpheted, és megölheted mint egy démont, vagy lábai elé vetheted magadat, és Úrnak és Istennek hívhatod. De ne jöjjünk elő semmiféle, lényére, mint nagy emberi tanítóra vonatkozó, pártfogó értelmetlenséggel. Ezt a lehetőséget Ő nem hagyta nyitva számunkra. Ezt nem akarta."[1]

Jézus nem volt megelégedett, azt hallva, hogy egyesek szerint Ő csupán egy új Keresztelő János, egy új Illés, egy új Jeremiás, vagy a próféták valamelyike. Bármelyikük borzasztóan sokat jelentett volna, különösen, ha Illés lett volna. Ebben az esetben az lett volna, aki, 700 évvel halála után, visszajött a halálból. De ez nem tette volna az élő Isten Fiává.

Még becsületes pszichológusok, pszichiáterek és pszichoanalitikusok is csak annyit mondhatnak, amit e század elején egy amerikai pszichológus állított. Ez D. Stanley Hall volt, aki először hívta meg Sigmund Freudot és más pszichoanalitikusokat 1909-ben előadások tartására az Egyesült Államokba. Egy tucat évvel később Hall *Jesus Christ in the Light of Psychology* (Jézus Krisztus a pszichológia fényében) c. hosszú könyvét a következő mondatban foglalta össze: „Jézus az ember minden jó tendenciáját megtestesíti."[2] Ez nem volt elcsépelt hang, ha valaki a mondatot szószerint veszi, vagyis nem hamisítja meg a mondat egyetlen szavát sem, és biztosan nem a „minden" és „jó" szavakét. Sajnos, még az ilyen jól vélekedő pszichológusok, mint Hall, sem lát-

[1] *The case for Christianity* (New York : Macmillan, 1948), P. 45.

[2] Végleges kiadás, New York and London, 1929, p. 244.

ták, hogy Jézusnak ez a képe sem aktiválja az ember valamennyi tudatalatti belső készségét a jó megtételére, hacsak nem aktiválja a bűnbánat iránti készségét is.

Minden jótulajdonság egyidejű jelenléte egy emberben igen magasfokú kiegyensúlyozottságra vall. Ez valóban Krisztus képének legfinomabb vonása, ami kiszűrődik az evangéliumokból. Ezért a Jézusban való hit annak a ténylegesen igen magasfokú egyensúlynak elismerése, amely végtelenül túl van a puszta emberi képességen. De, amint tudjuk, a pszichológia és pszichiátria nem tud a bűnről, és nem akar tudni arról, amit bűnnek hívunk.

Elismerni azt a legmagasabb egyensúlyt, aki Krisztus, különösen nehéz annak az embernek, aki kiváltképpen fölfedi egyensúyhiánybeli gyengeségét, amikor megpróbálja megkerülni a tényeket. Most rengeteg verbális eszközzel rendelkezünk, hogy kibeszéljük magunkat a legkézenfekvőbb tényekből és kínos helyzetekből.

Ez a kétséges művészet kicsit több mint egy évvel ezelőtt, 1998 augusztusában érte el csúcspontját, vagy inkább mélypontját. Akkor társadalmunk nem botránkozott meg egy neki bemutatott, látszólag triviális, de valójában feneketlen könnyelműségen. Arra a pillanatra gondolok, amikor az Egyesült Államok elnökétől ügyésze azt kérdezte: mit gondol a *van* szóról?

Ez csupán kb. egy évvel az előtt történt, hogy megkezdődött a Jézusnak mint embernek születésétől számított harmadik évezred. Hiszen összes isteni szavai között egyetlen egy sem volt istenibb, mint azok a szavai, amelyekkel magára alkalmazta Isten tulajdon nevét, Én Vagyok, Aki Vagyok, vagy Én vagyok, Aki Van. Ez volt ugyanis az, amit Jézus tett, amikor az mondta: Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok.

Figyeljük meg: Jézus nem azt mondta, hogy úgy látszom magamnak, mint valaki, aki létezik. Ő nem azt mondta, hogy létezésem eszméjét birtokolom. Hogy megvédje öntudatát, nem Dr. A. Damasionak, egy híres amerikai neurológusnak a nézetét állította, aki számára az öntudat „annak a tudásnak az érzése, hogy van érzésem."[3] Dr. Damasio illogikusan mellőzte azt a tényt, hogy ezt tudnia kell, mielőtt rendelkezne a tudatos ismeret érzésével. És mivel Krisztus feltehetően teljesen logikus volt, nem mondhatta azt például, hogy az én létezésem az én jelenségem. Csak egy szolipszista mondhatta ezt, és csak saját magának, ha következetes akart maradni szolipszizmusához. De Jézus nemcsak mondta, hogy „mielőtt Ábrahám lett, én vagyok", hanem úgy mondta ezt, hogy mások is hallhatták, és hogy szavai áthallatszottak jövendő századokon és ezredeken át.

Nem azért idéztem föl az amerikai történelemnek ezt a szomorú pillanatát, hogy összemérjem kardomat a politikusokéval és a politikai pártokéval. A politikusokról John Henry Newman mondta a legrosszabb véleményt, amikor érett, idős korában azt írta kora egyik prominens értelmiségijének: „A politikában élni annyi mint a lejtőn élni."[4] Attól félek, fülünkig vagyunk ebben a rettenetes, büdös, sötét, ragadós szurokban. Ennyit egy rövid kommentár keretében az Egyesült Államok történetéről szóló, újabb vaskos kötet zárólapjáról. Szerzője, Paul Johnson azt írja ott, hogy „a nagy ameri-

---

[3] Idézve: *Time*, October 18, 1999, p. 83. Damasio a , chairman of the University of Iowa's neurology department elnöke és szerzője a következő műnek: *The Feeling of What Happens* (New York: Harcourt, Brace, 1999).

[4] Levél, April 1, 1875 to R. Mozley, in *The Letters and Diaries of John Henry Newman*, vol. 27, p. 265.

kai kísérlet még a világ szemében sarkcsillag",[5] vagyis, a világ irányító csillaga. Jegyezzük meg, hogy az asztronómia ismer fekete lyukaknak nevezett létezőket.

Különösnek látszhat, de azért idéztem ezt a szomorú pillanatot annak az Amerikának a történetében, amelyet a pápával együtt, a világ reményének tekintek, hogy valamit az Enciklika vagy inkább a mögöttes hajtóerő hátteréről konkrétabbá tegyek. Ha ugyanis ez a hajtóerő valóban Krisztus gigantikus ténye, igazában a következő kérdéssel állunk szemben: amikor hallott erről a nyomorúságos erőlködésről a *van* igének, minden emberi beszéd legalapvetőbb igéjének elemzésében, egyöntetű felháborodásban tört-e ki a katolikus filozófiai és teológiai felsőréteg?

Hol volt a Katolikus Filozófiai Társaságnak, a Katolikus Teológiai Társaságnak, a Katolikus Exegéták Társaságának a hangja? Hol volt a Katolikus Tudósok Társaságának hangja? Nem érezték magukat úgy, mint a váratlanul megcsípett ember, amikor hallották a *van* ige nyomorúságos elemzését? Nem érezték, hogy az szószerint intellektuálisan hasba rúgták őket? Nem fogták föl, hogy semmilyen övön aluli ütés (még Máriának az a szörnyű festménye sem, amelyet most állítottak ki a Brooklyn Művészeti Múzeumban, és amelynek fő dísze elefánttrágya volt pornográf magazinokból készült kivágások koszorújában), nem volt valóban olyan elképesztően alacsony a katolikusokkal szemben, mint a *van* szónak, a keresztény távlat ezen igazi alapjának ama különös elemzése? Jelzett mindezeknek a társaságoknak a

[5] P. Johnson, *A History of the American People* (New York: HarperCollins, 1997), p. 976.

süketítő hallgatása valami nagyon baljóslatú dolgot, ami valóban szükségessé tette ezt az enciklikát?

Vajon ezt a csendet a katolikus filozófusokban és teológusokban újabban ismét felmerült gondolat azon gondolat motiválta, hogy a tudománynak ebben a korszakában nem helyénvaló érdeklődést mutatni a *van* ige, vagyis az objektív, reális létezés iránt? Vajon arra a gondolatra jutottak, hogy a tudomány szerint elégséges csak a jelenségekkel foglalkozni, amint azok személyes, érzéki világunkban és tudatunkban megjelennek? Nos, ha a tudomány iránti respektus az oka a reálisnak, mint a róla alkotott gondolatunktól függetlenül létezőnek az elhanyagolása, akkor ez a legrosszabbul alkalmazott és legtudománytalanabb respektus. Ennek a respektusnak nincs alapja a tudományban, amely mindig nagyon különbözött divatos interpretációitól, akár Galilei, akár Newton, akár Einstein, akár azoknak a Nobel-díjas fizikusoknak az újabb kórusa tálalta föl, akiknek időnként több hasznuk van a tudomány népszerűsítéséből, mint magából a díjból, amely pedig egyáltalán nem átlagos összeg.

Egy kétséges és a tudományra rosszul alkalmazott respektus nem merült volna föl, ha élő lett volna Krisztus intellektuálisan reális, olyan értelmű megragadása, hogy Ő Isten egyszülött Fia. Mint egy ilyen Fiúnak a státusa csak egy másik formája az általa mondott szavak jelentésének: „Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok." Ha ez a megragadás erős lett volna, még ha valakinek semmi információja sem lett volna a tudományról, elegendő mentális erővel és útmutatással rendelkezett volna az olyan csalétekkel szembeni ellenálláshoz, amely birtokolta ugyan a tudomány minden külső kellékét, mégsem volt tudomány. A Nobel-díjasok által művelt kiváló

tudomány és azon sivár filozófiai értelmezések közötti különbségre gondolok, amelyekkel a Nobel-díjasok nagy mértékben körítették jó tudományt az utolsó két vagy három generáció számára.

Figyelmen kívül hagyom azt a szörnyű körítést, amit a tudományt csak mendemondákból ismerő teológusok és filozófusok adtak ehhez a rettenetes web-oldalhoz. Figyelmen kívül hagyom, mivel a nap kezdetén nem lenne megfelelő föltárni a kvantummechanika koppenhágai értelmezésének, vagy a véletlen és szükségszerűség házasságát ünneplő evolúciós filozófiának téveszméit. Biztosan semmiféle filozófia nem szükséges egy ma már hatvanéves idézet erejének a meglátásához: „Tanulmányozásra méltó tárgyat képeznek azok, akik egész életüket azon bizonyítás céljára szentelik, hogy nincs semmiféle cél."[6]

Nem kell semmiféle filozófia Darwin illogikusságának meglátásához, aki először alkalmazta ezt a nagyon tudományos mottót: „Sohase mondjuk a »magasabb« és »alacsonyabb« szavakat,"[7] és azután az élet alacsonyabb formáiból egyre magasabb formáiba történő evolúcióról irogatott. Világosan sokkal többre gondolt, mint arra, hogy egy zsiráf sokkal magasabb termetű, mint egy egér. Egy tudós mint tudós sohasem használhatja ezeket a szavakat értékelő értelemben, hanem csak a kvantitatív nagyságok szigorúan relatív paramétere szerint. Ha a tudós értékítéleteket hoz, mint filozófus

---

[6] A. N. Whitehead, *The Function of Reason* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1929), p. 12.

[7] Darwin egy cédulára írta, amelyet a birtokában lévő következő könyvben találtak: on a slip of paper inserted in his copy of Chambers, *Vestiges of Natural History of Creation* in *More Letters of Charles Darwin*, ed. F. Darwin and A. C. Seward (New York: D. Apppleton, 1903), vol. 1. p. 114.

teszi azokat, és akkor igazolnia kell filozófiáját. Ez olyan feladat, amitől a legtöbb filozófus fél, vagy ha szembenéz vele, csaknem mindig rontja.

A filozófiának azonban van egy másik ága, amely emészthető a reggeli órákban is. Csaknem kétezeréves a filozófiának az a meghatározása, amely szerint „a történelem filozófia példákon elbeszélve." Mindenesetre, történetek mesélése, még ha komolyak is, mindig szórakoztatóbb, mint az elvont spekuláció. Igy engedjék meg nekem, hogy visszamenjünk a Krisztus utáni 120. év körüli időbe, vagy inkább Plutarchoshoz, aki ebben az időben virágzott. Plutarchos az ő pogány görög-római társadalmának legfinomabb példánya volt. Delphi szentélyének főpapja írta a *Nagy emberek élete* című, egykor híres könyvet. Hogy ezt a könyvet többé már nem olvassák kollégiumainkban, az az oktatás helyzetét, és nem a könyvet minősíti, amely még mindig klasszikus a klasszikus időkről.

Tételezzük föl, hogy Plutarchosnak egy bizalmas, keresztény és hasonlóan művelt barátja valahogy azt a benyomást szerezte, hogy Plutarchos kész hallani Krisztusról. Semmi sem lett volna természetesebb, mint elolvastatni Plutarchosszal a legintelligensebbet a négy evangélium közül, Szent Jánosét.

Csodálkoznék, ha Plutarchos valaha is túljutott volna az első fejezeten ebben az evangéliumban. Plutarchos természetesnek találta volna János szavait az Igéről, Aki kezdetben volt. Természetesnek találta volna János azon állítását is, hogy az Ige Isten volt. Mint olyan, aki Platonon nőtt föl, Plutarchos élni tudott volna az örök ideákkal és a nagy betűvel írt Igével, ha az Ige puszta idea lett volna. De csodálkoz-

nék, ha Plutarchos jó néven vette volna annak olvasását ebben a fejezetben, hogy a testté lett Ige „az Atya egyetlen Fiának dicsőségét" mutatta. Nem a „dicsőség" szó zavarta volna, sem az „Atya" szó, hanem az „egyetlen Fiú" kifejezés, görögül a *monogenes*, és latinul az *unigenitus*.

Látszatra, a *monogenes*, vagy az egyedüli fiú, vagy az egyszülött azt jelentette, hogy egy atyának csak egy gyermeke van. A *monogenes* szó azt is jelentette, hogy a világ, a kozmosz, az univerzum egy egyedüli fiú, egyszülött gyermek, *monogenes*. Ebben az értelemben az „egyszülött" szó Plutarchos és azon idők minden kulturált pogánya számára a pogány hellenisztikus világnézet, filozófia és teológia központi eleme volt.

Kinek a fia, kinek a gyermeke az univerzum, kérdezheti valaki. Plutarchos, a platonista, azt válaszolhatta volna, hogy az univerzum a fiú, a legfőbb Jónak vagy Platon fő istenségének szülöttje. Ha Plutarchos az arisztoteliánusok kedvében akart volna járni, azt válaszolhatta volna, hogy a kozmosz az Első Mozgató egyedüli fia. Mindkét válaszban, bár különböznek egymástól, ugyanaz a közös ellentmondás van.

De sem a platonista, sem az arisztoteleszi perspektívában a kozmosz valójában nem lehet fiú vagy egy atyától különböző valami. Mindkét perspektívában az Atya, akár a Jó, vagy az Első Mozgató, nem reálisan különböző a kozmosztól, vagy legalább is annak isteni részeitől, a mennyektől. Mind Platon, mind Arisztotelész, nem beszélve az antikvitás sok kisebb elméjéről, szilárdan azt tartották, hogy az univerzum (*universum*, *mundus*, *kosmos*, *to pan*) a végső, legfelsőbb istenség, amely a Jótól vagy az Első Mozgatótól reálisan nem különbözik. Egyáltalán nem különbözik tőlük, mert sem a Jó, sem az Első Mozgató nem volt

teremtő. Ők legfeljebb ihlették az univerzum formálását, amit egy alsóbbrangú lény, egy *demiurgos végzett,* szinte nyilvános vállalkozóként vagy építészmérnökként.

Mindez nagyon világos volt Plutarchos és minden hasonlóan tanult pogány számára. Ezért. ha folytathatom képzeletbeli történetemet, Plutarchosnak élete legdöntőbb választását kellett megtennie. Ha elfogadná Krisztust, mint az egyedüli fiút, a valóban transzcendens Atya *monogenesét* és imádná ezt a fiút, fel kellett adnia az univerzumnak mint *monogenes*nek az imádását. De mivel Plutarchos nyilvánvalóan pogány maradt, feladta esélyét annak, hogy térdet hajtson Krisztus előtt, és megmentse lelkét. Plutarchos tovább járta saját, klasszikus, pogány útjait, amelyek valójában nagyon modern utak, és amelyeket jó tudományhoz ragasztott rossz filozófiák látnak el energiával.

Plutarchos tovább imádta a csillagokat, a kék egeket és ezüstös leveleit az olajfáknak, amelyek a Delphi szentélyéhez felvezető völgy fölött hullámzottak. Az összes istenek ott voltak, mint a természet erőinek megszemélyesítői. Plutarchos természetimádó volt és maradt, bár emelkedett formában, de nem emelkedettebben, mint amire a természet képes volt. És nagyrészt ugyanazt csinálja számos, sőt a legtöbb modern értelmiségi. Panteizmus, vagy a természet imádása lappang mindenütt a sorok között a különböző ökológiai kiáltványokban. Panteizmus visszhangzik mindenütt azokban a különböző perorációkban, amelyek egy omega pont felé irányuló kozmikus fellendülésről szólnak. John Henry Newman nagy próféta volt, amikor 1834-ben azt mondta, hogy a panteizmus a következő század legnagyobb eretneksége lesz.[8]

---

[8] The Patristical Idea of Antichrist (1834), in *Discussions and Arguments on Various Subjects* (London: Longmans Green and Co., 1897), pp. 59-61.

De vissza Plutarchoshoz. Ha Plutarchos kereszténnyé lett volna, olvasta volna Szent Pál leveleit. Ott a Kolosszeiekhez írt levélben megtalálta volna annak kijelentését, hogy az Atya mindent a Fiúban teremtett. Ez, természetesen, a deklaráció szintjére emelte azt, hogy a Fiú igazi isteni hatalommal rendelkezik. Amikor Aquinói Tamás több mint ezer évvel később azt mondta, hogy Isten sem adhatta át egy puszta, bármennyire is magasrangú, teremtménynek teremtői hatalmát, egy még tömörebb formuláját adta annak, amit Szent Pál már állított. És Atanáz, az ariánusok ellen írt nagy leveleiben, csupán kidolgozta szent Pál ugyanezen idézetét, amikor azt írta, hogy az univerzumnak teljesen logikusnak kell lennie, mert egy teljesen isteni Fiú, Ige vagy Logos által teremtetett.

Atanázt, aki annyira támaszkodott a Róma püspöke által nyújtott segítségre, sokan olvasták Nyugaton. Ennek bizonyítéka egy középkori szerzetes megjegyzése: Ha nálad van Atanáz egy írása, és nincs papírod lemásolására, írd az ingedre. Természetesen, Atanáz nem sejthette, mit fognak jelenteni Nyugaton az ariánusok elleni írásai a tudomány végső kialakulása szempontjából. Nagyon valószínűen nem is volt tudatában annak a ténynek, hogy a kozmosz teljes racionalitásának hangsúlyozásában ellenezte azt a platonista és arisztoteleszi nézetet, amely szerint csak az univerzum isteni vagy égi részei teljesen rendezettek, és a hold pályája alatti dolgokat és folyamatokat részleges rendezetlenség uralja.

Ragaszkodva ahhoz, hogy az univerzum, mint az isteni Logos teremtménye, teljesen rendezett, előkészítette a gondolkodás légkörét, amely igen döntő volt a newtoni tudomány végső kialakulásához. Newton maga unitárius volt, vagyis egy késői ariánus, jóllehet meglehetősen titkolódzó volt ebben.

Tudta, hogy ha kiengedte volna a macskát a zsákból, elbocsátották volna Cambridge-i tanszékéről. Newton korának Angliája még gondját viselte az ortodoxia bizonyos alapjainak. Bárhogyan is volt, Newton nem látta az iróniát, hogy az ortodox krisztológia megteremtette azt a perspektivát, amelyben egy alma esése és a hold keringése a pályáján úgy tekinthetők, hogy ugyannak a törvénynek engedelmeskednek.

Azok, akik abban az időben ragaszkodtak a tapasztalati vagy kísérleti módszerhez a tudományban, hasonlóképen nem realizálták, hogy e módszer történeti támasza szintén az ortodox krisztológiában van. Ez a támasz a semmiből teremtés dogmája volt. A semmiből teremtés természetesen szabad aktus, ami azt jelentette, hogy Istennek nem szükségszerűen kellett teremtenie ezt az univerzumot. Azt is jelentette, hogy az ember nem ismerhette meg a priori a fizika, vagy inkább a fizikai univerzumot képező anyag törvényeit, Ezeket a törvényeket az elmélet és a kísérlet fáradságos kölcsönhatása révén kellett megállapítani.

Az embernek nem kell tudományfilozófusnak lennie, hogy e két pontnak rendkívüli jelentőségét felismerjük. Az egyik a kísérleti vizsgálat szükségessége. Bizonyos filozófiai éleselméjűséget igényel azonban annak meglátása, hogy ugyanez a szükséglet megkívánja a dolgok vagy az univerzum esetlegességét. Egy univerzum, amely esetleges, vagy más is lehetett volna, világosan elárulja függőségét Isten szabad, kreatív aktusától, ami a semmiből teremtés aktusa.

Mi köze mindennek Krisztushoz, ehhez a gigantikus alakhoz vagy hajtóerőhöz, ami a *Fides et ratio* enciklika mögött van? Önmagában a semmiből teremtés dogmája nem krisztológiai. Az emberi értelemnek nincs szüksége kinyilatkozta-

tásra, még egy olyan emberi lényre vonatkozó kinyilatkoztatásra sem, aki az Isten fia, ahhoz, hogy meglássa a semmiből teremtés eszméjét. A régi kínaiak megpillantották, és mint abszurditást elvetették. Arisztotelész legalább háromszor felvetette, és mindannyiszor elvetette, mint valami illogikusat.

Mégis nagyon krisztológiai az a különleges erő, amellyel ezt a dogmát a három monoteista vallás közül csak egy állította. A zsidó és mohamedán gondolkodók mindig erős hajlamot mutattak a panteizmus iránt, amelyben nincs semmiből való teremtés. Gondoljunk a mohamedán averroistákra, vagy a zsidó Spinozára és Einsteinre. De a keresztények az egyszülött Fiúba vetett hitükben szilárd pajzzsal rendelkeztek a panteizmus mindig jelenlevő csábításával szemben. Mellesleg, ez a csalétek mindig magával hozta az univerzum apriorisztikus és ezért tudományellenes megközelítését.

Mivel Isten egyszülött Fia időben jött, a keresztény tudósok, a mohamedán és zsidó tudósoktól eltérően, erősen hajlottak arra a nézetre, hogy az univerzum időben kezdődött, ami természetesen dogma a keresztények számára. Mindezt figyelembe véve, könnyű megérteni, miért volt sikeres egy középkori keresztény ott, ahol Arisztotelész zsidó és mohamedán tanítványai szembeötlően megbuktak. Ez a keresztény Johannes Buridanus, vagy egyszerűen Buridan volt, aki természetfilozófiát tanított a Sorbonne-on 1330 és 1350 között. Mint ilyen, Arisztotelésznek *Az Egekről* c. művét tankönyvként használta. Ebben a művében Arisztotelész ismételten azt állította, hogy az univerzum örök, és hogy az állócsillagok szférája az örökkévalóság óta forog, és ezt fogja csinálni örökké. Egy ilyen paragrafushoz érve, Buridan nemcsak

egyetnemértését fejezte ki, hanem bizonyos spekulációkat is javasolt a fizikai mozgások kezdetéről. Ezt írta: „Kezdetben, amikor Isten alkotta a mennyet és a földet, bizonyos mennyiségű lendületet adott minden égi testnek, és ezt a mennyiséget azok megtartják, mert olyan közegben mozognak, amelyben nincs surlódás."[9]

Ezt mondva, Buridan lényegében Newton első törvényét fejtette ki, a tehetetlenségi törvényt, és ezáltal elindította a tudománynak, az egzakt tudománynak régóta késleltetett kialakulását, vagy születését. Mert tény az, hogy 1330 körül, a tudomány meg volt fosztva ettől több, fontos esetben vagy összefüggésben, vagy az összes fontosabb régi kultúrák összefüggésében.

Az elmúlt harminc évben ismételten hivatkoztam erre a modellre, mint a tudomány halvaszületésére.[10] A modell annál is inkább különös, mert semmi sem tűnik egyszerűbbnek, vagy nyilvánvalóbbnak, vagy konceptuálisan átlátszóbbnak, mint Buridan állítása, vagy Newton első törvénye. Biztosan nagyon világosnak tűnt minden középkorinak, aki Buridant olvasta, és ezek száma légiónyi volt. Senki sem mondott ellent neki, így biztosan Copernicus sem, aki Buridan gondolatát használta annak a fizikai problémának a megmagyarázására, amely akkor keletkezett, amikor a földet kétfajta mozgásba hozta.

---

[9] Idézve könyvemben: *Science and Creation: From Eternal Cycles to an Oscillating Universe* (Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974), p. 233. Lásd még: M. Clagett, *The Science of Mechanics in the Middle Ages* (Madison: The University of Wisconsin Press, 1961), pp. 524-25.

[10] Leghangsúlyosabban a könyvemben: *The Savior of Science* (1988; new ed., Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2000).

A folytatás csaknem elkerülhetetlen volt. A tudomány végre megszületett. Ez nem csökkenti Kepler, Galilei, Descartes géniuszát. Mindnyájan nagyon eredetinek akartak látszani, de csak bizonyos mértékben voltak eredetiek. És Newton nem látta, milyen mértékben mondta ki az igazságot, amikor álszerénységgel úgy írt magáról, amint aki óriások vállán ül, és ezért tud sokkal messzebbre látni.

Kétségtelen, hogy aki óriások vállán ül, sokkal messzebbre lát. De a kérdés az, hogyan került a vállra, hogyan vitetett, hogyan emeltetett a talapzatra, ahonnan sokkal messzebbre láthat. Newton, aki nem hitt Jézusban, mint *monogenes*ben, nem hitt volna, még ha mondták is volna neki, abban, hogy a talapzatot Buridan emelte, és ezt Buridan csak azért volt képes megtenni, mert monoteizmusa keresztény, vagy inkább Krisztus-központú monoteizmus volt.

Természetesen senki sem beszélt Newtonnak Buridanról. Akkor, a 17. század végén, a középkor és a sötét kor már nagyon népszerű fogalmak voltak. Az eredmény a teljes tudatlanság volt sok fontos középkori eredményről, amelyről még létezett bizonyos ismeret e század elején, amikor Descartes a La Fléche-i jezsuita kollégiumban tanult. Ezek a jezsuiták tudtak a 16. századi salamancai domonkosok munkájáról, akik életben tartották a Buridan és Oresme által kezdeményezett hagyományt.

De, amint korábban mondtam, Buridan nem hozhatta volna létre ezt a hagyományt, ha gondolkodása nem horgonyozódott volna a Krisztusba, Isten egyedüli Fiába, az Atya *monogenesé*be vetett hitbe. Amit Buridan létrehozott, az a Krisztusra, mint Megváltóra vonatkozó teljes jelentés kibontakozása volt. Mint Megváltó, Krisztus kimentette az embert

bukott állapotából, és ennek az állapotnak bizonyos következményeiből. Az első ezen következmények közül az ember értelmének elsötétülése volt.

A Krisztusba vetett hitnek ezért olyan meglátásokra kellett vezetnie, amiket a bukott ember nem könnyen tudott felfogni, még kevésbé magáévá tenni. Ilyen meglátás volt a semmiből és időben teremtés dogmája. Amint korábban rámutattam, ez a dogma döntő szerepet játszott a tudomány létrejöttében. Ezért joggal lehet azt mondani, hogy Krisztus a tudomány Megváltója.

Születésével Jézus, az Isten Fia felvette az emberi természetet. Az ezáltal létrejött hit az a fény, amely létet adott a tudománynak, miután a tudomány több monumentális halvaszületést elszenvedett a nagy régi kultúrákban, beleértve Görögországét is.

Amint János evangéliumának első fejezetében olvassuk, a Krisztus által létrehozott fény világít a sötétségben, vagy inkább a sötétség hatalmai továbbra is ellenállnak neki. Ezek a hatalmak uralkodnak a világi akadémiákban, amelyek leginkább vonakodnak figyelembe venni a dokumentált nyilvánvalóság egyes tényeit, jóllehet azzal büszkélkednek, hogy minden ilyen evidenciát elfogadnak, és csak ilyen evidenciát fogadnak el. Arra a rendkívül széles dokumentációra gondolok, amit Pierre Duhem szolgáltatott csaknem száz évvel ezelőtt Buridanról és Oresme-ről. Nem csoda. E ténymegállapításokkal szemben ezen akadémia szóvivőinek szembe kellene nézniök Buridan és Oresme, mint tudósok vagy inkább mint tudományfilozófusok gondolkodásának gyökereivel. De akkor le kellene mondaniuk legkedvencebb dogmájukról, nevezetesen arról, hogy a tudomány az emberiség megváltója.

Ennek a dogmának része az a tézis, hogy a tudomány, ez az új megváltó addig nem jelenhetett meg a színen, amíg a régi Megváltó nem diszkreditáltatott teljesen az emberek elmé-jében. Ennek a diszkreditálásnak előidézése volt a fő hajtó erő a francia fölvilágosodás mögött.

De a katolikusok hiába reménykednek abban, hogy egy szekuláris akadémiával, amely a felvilágosodásban jött létre, elérhetik az elmék találkozását. Ez az akadémia szilárdan meg van győződve arról, visszavonhatatlan ellentét van hit és tudomány között. Ez az akadémia teljesen felfogja, hogy ha elismeri Duhem ténymegállapításainak és munkájának szélesebb összefüggéseit, kihúzza a talajt azon állítás alól, hogy a tudomány és hit kibékíthetetlen. Mert nyilvánvaló, hogy ha a tudomány a keresztény hitnek, még pedig a Krisztusba vetett hitnek köszönheti születését, a tudomány reálisan nem lehet idegen attól a mátrixtól, amely első helyen adott létet neki.

De a jelen probléma nem annyira a világi akadémiának mindezekkel szembeni magatartása. A probléma az, vajon lesz-e elég katolikus értelmiségi, aki kész tanulni lényeges pontokon a tudományról. Természetesen az a legfontosabb, hogy lássák a szcientizmus veszélyeit, amelyről az enciklika 88. paragrafusa szól. Ezekről a veszélyekről nem lehet elég hosszan és elég határozottan beszélni. De hogy lássuk ezeket a veszélyeket, látni kell azt a tévedést, amely ezeket a veszélyeket okozza. A tévedés a tudományos módszer téves interpretációja.

Erről az enciklika nem tanít minket. A tudomány eredetére vonatkozó történeti igazságról sem tanít. Egy enciklika sohasem egy enciklopédia. A *Fides et ratio* enciklika a maga 30.000 szavával még a hit és ész kapcsolata tekintetében is

csupán egy példát adhatott a doktrinával kapcsolatos hatalmas anyagról, amely összegyűlt ezen a területen az utolsó 2000 évben. De az enciklika sürgette, hogy azok, akik olvasták, legyenek készek bátran felfedezni fő útmutatásait. Igaz ez elsősorban fő hajtóerejéről, amely Isten megtestesült Fiának gigantikus ténye.

A bátorság egy sor dolgot jelenhet. Az egyik a merészség. Az enciklika 48. paragrafusában kifejezetten hivatkozik a merészségre, mint a valóban jó intellektuális munka kellékére. De a bátorság, azt hiszem, azt a fajta bátorságot is jelenti, amely nem fél hangoztatni valamit, bármennyire mindennapi, éppen azért, a világi akadémia és a világi média nem akar beszélni róla. A bátorság jelenti a napi divattal szembeni ellenállást is. A bátorság jelenti a szilárd hitet, hogy az igazság nem veszíti el értékét, csak azért, mert tegnapelőtt, vagy éppen egy évszázaddal ezelőtt lett megfogalmazva. Mert csaknem száz éve annak, hogy Duhem meglátott egy igazságot, amely további lépések megtételére hív föl vonatkozásaiban és hatalmas súlyának és jelentőségének kibontásában.

Ilyen igazság az a fény, amely Krisztusról a tudományra és a tudományról Krisztusra sugárzik. Ennek a dinamikának az első része, amely Krisztusról a tudományra árad, volt a tárgya ennek a tanulmánynak, és csak a csupasz lényeget érinthette. Természetesen, sokat lehetne mondani a dinamika második fázisáról, vagyis arról a fényről, amely a tudományról Krisztusra árad. Fény helyett e tekintetben sötét sávról is lehetne beszélni

E sáv a tudomány, a tudományos módszer képtelensége arra, hogy erkölcsi erőt adjon a tudomány megfelelő használatára. Valóban, az ember elesettsége határozottan felbukkan an-

nak hallatára, hogy egy Nobel-díjas genetikus szerint a gének tudománya az egyedüli dolog, amit az embernek ismernie kellene. Ilyen szerencsétlen megjegyzésekkel szemben nincs érvelés. Az ember csak ellenállhat ilyen megjegyzéseknek. De az ellenálláshoz szüksége van mind intellektuális, mind morális erőre, valamint bátorságra ezen erő használatához.

A hit, ész és tudomány viszonya elsősorban morális probléma. Mint ilyen, a bölcsesség birodalmába visz, amit az enciklika éppen a nyitó oldalakon jellemez. De a bölcsesség mint ilyen nem ad nekünk információt, csupán megfelelő megbecsülését adja a már megszerzett vagy még megszerzendő információnak. Ilyen információ, amit a katolikusoknak meg kell tanulniok, az a történeti és elméleti fény, amely Krisztustól a tudományhoz vezet. Csak, ha már megszereztük, kezdhetünk el beszélni a bölcsességről, amit a tudomány nem szolgáltathat, de amit a tudomány hangosabban követel mint valaha, ebben a korban, amely a tudományos óriások és erkölcsi törpék kora. Legyünk ezért hűek hivatásunkhoz, és álljunk egyenesen, amikor az elszámolás jön.

Fordította: Szabó László

Piero Gheddo

A külföldi adósságok elengedéséért folytatott egyházi kampány

Egy elmaradt alkalom

A 2000. év Nagy Jubileuma során a szegény országok adósságának eltörléséért (vagy erőteljes csökkentéséért) folytatott egyházi kampány II. János Pál pápának a *Tertio Millennio Adveniente* (1994) kezdetű apostoli levelében tett utalásából született: „A szeretet – az Isten és a felebarátok iránti szeretet kettőségével – a hívő egész erkölcsi életének összefoglalása. Forrása és célja Isten. Ebben az összefüggésben – miközben megemlékezünk arról, hogy Jézus azért jött, hogy „a szegényeknek hirdesse az evangéliumot" – hogyan ne hangsúlyoznánk még elszántabban az Egyház törődő érdeklődését a szegények és elhagyottak iránt? ... Így a Leviták könyve világánál (25,8–28) a kereszténveknek magukra kell ölteniük a világ összes szegényeinek személyét, és a Jubileumot úgy kell képviselniük, mint alkalmas időt, például arra, hogy elengedjék teljesen vagy legalább részben a nemzetközi adósságokat, melyek sok nemzet sorsát nehezítik" (50–51. sz.)

A témával újfent foglalkozott 1998-ban, a Béke Világnapjára kiadott üzenet: „Az adósságok kérdése egy sokkal átfogóbb probléma részét képezi: az olykor egészen szélsőséges

szegénység fennmaradása ez a probléma, valamint az újfajta egyenlőtlenségek felmerülése, amelyek a globalizáció folyamatát kísérik... Az ilyen ellentétpárok sértik az emberi személy méltóságát. Biztosan nem hiányoznak a megfelelő eszközök a nyomor megszüntetésére, mint amilyen a tartós szociális és haszonhajtó beruházások előmozdítása minden világszintű gazdasági fórum részéről".

Az adósságok elengedéséért folytatott egyházi kampány

Hogyan született a „külföldi adósság"? 1973. és 1974. között az arab országok olajár-robbanást idéztek elő, amely az olaj árának egy éven belüli négyszeresére emelkedéséhez vezetett: következésképpen elárasztották őket az „olajdollárok", amelyeket már nem tudtak hogyan befektetni. Nemzetközi bankokon keresztül a fejlődő országoknak ajánlották fel ezt a pénzt, alacsony kamatokkal, valamint egy néhány évre szóló kamatmentes fizetési haladékkal. A szegény országok így adósságba keveredtek: egyesek, mint például Dél-Korea, termelőeszközökbe fektettek be, és nagy ugrást hajtottak végre a fejlődés útján; mások, mint például az afrikai (és nem csak afrikai) országok nem haszonhajtó terveket valósítottak meg, fegyveres erőiket fejlesztették, vagy pedig a diktátorok és barátaik egész egyszerűen elsikkasztották a pénzt, és külföldi bankokban helyezték azt el stb. Kongó elnökének, a világ egyik leggazdagabb embereként számon tartott Joseph Desré Mobutunak az esete annak a színjátéknak egy példája, amely azokban a nem-demokratikus szegény országokban folyik, ahol nem a nép választja meg a kormányzatot, s felügyeleti joga sincs afölött.

A nyolcvanas évek elejétől elkezdődött a számlák kiegyenlítése: a visszafizetendő kölcsönök kamatai növekedtek, a dollár felértékelődött, míg a gyengébb pénznemek értéküket vesztették, a szegény országok (különösen az afrikaiak) olyan helyzetbe kerültek, amelyben képtelenek voltak a felvett tőke visszafizetésére. A kilencvenes években a helyzet elviselhetetlenné vált: az adós országok tiltakoznak és lázadoznak, a nemzetközi bankok különféle kezdeményezésekbe fognak az adósság csökkentésére vagy elengedésére; 1996-ban a Világbank és a Nemzetközi Pénzalap egy tervet tett közzé 41 Hipc (súlyosan eladósodott ország) megsegítésére, a gazdag országok kormányai tanulmányozzák a helyzetet, s a szegény országok számára kedvező intézkedéseket ígérnek.

Mindazonáltal a sok szegény ország (különösen az afrikaiak) drámai helyzete, amelyekre egy elviselhetetlen adósság nehezedik, amelynek jóvátételére még esélyük sincsen, a világ aktualitásainak rivaldafényébe állította ezt a problémát. Az Egyház információs kampányok és segélygyűjtések által igyekszik hozzájárulni a helyzet jobbításához.

Olaszországban az egyházmegyék és plébániák arra kötelezték el magukat, hogy a jubileumi Szent Év során 100 milliárd lírát gyűjtenek össze, amely összeget a következőképpen használtak fel: az olasz kormány, amely megkapta a 100 milliárd lírát, kötelezi magát, hogy az összegnek megfelelő mértékben eltörli két afrikai országgal (Zambia és Guinea Conakry) szembeni követelését, valamint a megfelelő összeget átutalja helyi valutában egy „viszontszolgáltatási alapnak", amelynek adminisztrációs munkáit egy olasz megbízott fogja végezni, a helyi egyházak és a polgári hatóságok képviselőivel egyetemben, s a pénzt a két ország fejlődését elősegítő tervekre fogják fordítani.

Mit lehet mondani erről a Szent Évben folytatott egyházi kampányról? Ez nem csak szent, hanem gondviselésszerű is, szívélyesen felkarolták és megismertették laikus közegben és sajtóban egyaránt: nem csak a vallásosokat, hanem mindenkit ösztönöz a jelen világ ama legnagyobb kihívása iránti érdeklődésre és felbuzdulásra, amely az egymástól mind inkább eltávolodó Észak és Dél között feszül. A washingtoni „World Watch Institute" 1996-os jelentése szerint 1960-tól 1996-ig az Észak és Dél közötti távolság 30–1-ről 60–1-re növekedett. A „külföldi adósság" nem egyéb, mint ennek a mély szakadéknak egy jele, amely megsebzi a népek békéjét és rendezett fejlődését. Már 1961-ben megmondta John Kennedy elnök: „Nem lehet békében élni egy ilyen rosszul összeszerkesztett világban, ahol az emberek egynegyede túl sokat eszik, a másik háromnegyede pedig alultáplált, és éhen hal".

Tanulmányoztam az olaszországi kampány vezetői számára készült alapszövegeket és segédanyagokat[1]. Úgy veszem észre, hogy a kampány számára választott tematika elégtelen a külföldi adósság eredetének megmagyarázására, és mindenekelőtt nem vesznek tudomást arról a tényről, hogy az Egyház hozzájárulása az adósság és az elmaradottság problémájának megoldásához a misszió, az evangelizáció.

---

[1] Ezek közül csak néhányat említek meg, amelyeknek már a címe is példaértékű: „A szegény országok külföldi adósságainak csökkentéséért folytatott egyházi kampány", dokumentum az „Olasz Egyházi Bizottság a szegény országok külföldi adósságának csökkentéséért" gondozásában, amelyet a CEI (Olasz Püspöki Kar) XLVI. általános gyűlésén mutattak be, Roma, 1999. május 17–21; „Vezető a cselekvésre", „Olasz Egyházi Bizottság a szegény országok külföldi adósságának csökkentéséért", CEI 1999; A. CASTAGNOLA: *Eltörölni az adósságot*, EMI 2000; Roberto BOSIO: *Egy kő a nyakra. A szegény országok eladósodásának botránya*, EMI 1998.

A magára hagyott fekete Afrikát elsodorja az ár

Ha nem értjük meg a szegény országok külföldi adósságának mély gyökerét és tartamát, nem is segíthetünk rajtuk megfelelő módon. Helyes és sürgető a leginkább eladósodott országok adósságának eltörlése, de ha nem változik meg valami azokban az országokban, öt-tíz éven belül megint visszakerülnek a mai helyzetükbe! Amennyiben az olasz közvéleményben azt a gondolatot keltjük, hogy ha egyszer elengedjük a mostani adósságokat, a legszegényebb nemzetek (lévén hogy már nem nehezedik rájuk az adósság terhe) a fejlődés útjára lépnek; akkor becsapjuk az embereket, és kioltjuk érdeklődésüket a föld déli féltekéje felé. Éppen úgy, mint amikor a múltban azt mondtuk, hogy a világ népeinek a fejlődéshez arra van szükségük, hogy forradalmakat csináljanak, válasszák a szocializmus útját, és szabadítsák meg magukat a multinacionális cégektől... és aztán láttuk, milyen végre jutottak a szocialista (kommunista) országok, Kubától Mozambikig, Etiópiától Vietnámig és Észak-Koreáig: magában Kínában (amely országot évtizedekig bálványozott az olasz és európai sajtó valamint a „progresszivista" körök) egy hónappal Mao halála után (1976. szeptember 9-én) Teng Hsziao-ping a következőket mondta: „Harminc évet vesztettünk el a fejlődés útján...", és meghívja a multinacionális cégeket Kínába!

Fekete Afrika 8 milliárd dolláros, 1970-es adóssága napjainkra 250 milliárd dollárra nőtt, miközben a nemzeti összetermék csupán 190 milliárd dollár! Guinea-Bissaunak 1991-ben 514 millió dolláros külföldi adóssága volt, 1993-ban

650 millió, 1998-ban 894 millió, míg az éves nemzeti összetermék 265 millió dollár! Ezt a hatványozott növekedést nem lehet a kamatok mechanizmusaival megmagyarázni. Másrészről vannak országok, amelyek erősen eladósodtak az olajdollároktól, de nem siránkoznak, mint például Dél-Korea, amely ország a hetvenes évek végén még szegénynek számított: hasznot termelő beruházásokba fektették be a kölcsönöket, és így Dél-Korea a saját, olcsó termékeivel lépett be a világpiacba, röpke húsz év alatt ipari ország lett, és vissza tudja fizetni adósságait. Afrikában a kölcsönbe felvett pénzek nem szültek gazdagságot, a megvalósított tervek nem működtek.

A leginkább aggodalomra okot adó tény az, hogy az afrikai országok még annyit sem termelnek, amennyi a túléléshez szükséges, vagyis kevesebb kivitelük, mint a behozataluk, és az elfogyasztott élelem körülbelül 30%-a a behozatalból származik. Johannes Augel professzor szerint[2] „a nemzeti gazdaság alapvető problémája abban áll, hogy Bissau-Guinea keveset termel, szinte semmit a fennmaradáshoz szükséges gazdasági termelésen kívül, amely lehetővé teszi a lakosság túlélését. Egyfelől kevés a mezőgazdasági termék, amely alkalmas lenne a kivitelre... másfelől az országnak szinte mindent, amit elfogyaszt külföldről kell behoznia, még azt is, aminek termeléséhez Guineában igen jó viszonyok vannak, s az ország önellátó lehetne belőlük, különösképpen a rizsre gondolok".

Bissau-Guinea mezőgazdasági kivitele (igazából ez az egyetlen kiviteli lehetőség) nem elégséges a behozatal ki-

[2] J. AUGEL (a németországi Bielfeldi Egyetem tanára): *Transição democrática na Guiné-Bissau*, INEP, Bissau 1996, pp. 288k.

egyenlítésére: 1990-ben 20 millió dollárnyi kivitel (amerikai mogyoró, erdei fa, kókuszdió, a mahagónifa diója, hal) állt 77,7 millió dollárnyi behozatallal szemben: íme a külföldi adósság! Ha egy ország nem termel eleget a túléléshez, elkerülhetetlen, hogy a külföldi adósság évről évre ne növekedjék (és mindezeken felül még: az állami pénzek elsikkasztása, katonai kiadások stb.).

Már 1964-ben így írt René Dumont francia közgazdász, aki különböző afrikai kormányzatok szolgálatában állt: „A Szaharától délre fekvő országok kormányai teljesen tévednek: a mezőgazdaság aggodalmaik között az utolsó helyen szerepel, miközben az első helyen kellene állnia. Ma még elegendő mennyiségben termelnek, s kivitelre is jut, de amennyiben továbbra is a várost részesítik előnyben a vidék kárára, igen gyorsan képtelenné válnak saját népük táplálására"[3].

Egymilliárd lakosával India kisebb területen fekszik, mint Etiópia és Szomália együttvéve, rizst és más élelmiszert exportál a Közel-Keletre és Oroszországba; Afrika, amely tízszer olyan nagy, mint India, de csak 750 millió lakosa van, s hatalmas potenciállal rendelkezik a mezőgazdaság területén, élelmiszerből behozatalra szorul, és éhen hal. Indiában felügyelt urbanizáció van (a lakosság 27%-a él 50.000 lakosúnál nagyobb városokban), mivel a mezőgazdaság és a földművesek kedvezményeknek örvendenek (nevelés, egészségügy, demokrácia, úthálózat, elektromosság, vidéki bankok kis kölcsönökre, alacsony kamattal); az afrikai országokban vad urbanizáció figyelhető meg (60% körüli a városi lakosság

[3] R. DUMONT: *L'Afrique noir est mal partie*, Seuil, Paris 1964.

aránya), mivel a falusi lakosságot magára hagyták. Ameddig nem változtatják meg ezt a politikát, hiábavaló arra gondolni, hogy az adósságok elengedése elindítja a fejlődést Afrikában (és Latin-Amerikában, amely ugyanebben az aránytalanul nagy urbanizációban szenved).

Akármennyire nem tetszik, ki kell mondanom, hogy Afrika „az elmaradottság útján" halad, s a gyarmatosítás előtti állapotokhoz való igen gyors visszatérés helyzetében van. Az Afrikai testvéreink és emberi értékeik iránt érzett igaz szeretettel és megértéssel együtt, de mégis komolynak kell lennünk, nem csaphatjuk be tovább sem magunkat, sem őket, folyton azt hajtogatva, hogy Afrika elmaradottságáért a multinacionális vállalatok, az új-gyarmatosító kizsákmányolás, a alapanyagok alacsony árai a felelősek: igen, mindezeknek megvan a maga felelőssége, ám az elmaradottság gyökere belső, és nem külső.

Tudomásul kell vennünk ezt a valóságot és a „hátrafelé menetelést", amelyet a kontinens 1960., a Függetlenség Éve óta egészen máig végbevitt: nem találkoztam még senkivel, aki hosszú évek óta Afrikában él, és ne erősítené meg ezt, mégis hirdetve, ahogyan azt Bissau püspöke, a ferences Settimo Ferrazzetta is tette két évvel ezelőtt, az afrikaiak iránt érzett teljes barátságot és szolidaritást:

„Ez egy jó nép – mondta nekem[4] –, sok emberi értékkel, toleráns, mindent elvisel. Emberileg volt itt egy fejlődés; most már tudatosabb, reakciókészebb, elkötelezettebb nép lett: ám az ország gazdaságilag katasztrófa, mindenekelőtt azért, mert egy igen széleskörű, hihetetlen,

[4] P. Gheddo: *Missione Bissau*, EMI 1999, pp. 289–292.

döbbenetes korrupció uralkodik benne. Egész Afrika ilyen, félelmetes a korrupció, amely levágja az állam lábait, mivel ez az elterjedt mentalitás: aki el akar valamit érni a hatalomnál, annak sokat és gyorsan kell fizetnie, mert a hatalom egyik pillanatról a másikra megdőlhet... Keresztényekként optimistáknak kell lennünk, bátorítanunk kell a népet... de igen hosszú időre lesz itt még szükség, mint minden nevelési folyamatban, ugyanis a fejlődés nevelés eredménye".

A számos a problémák és összetett, a külföldi adóság csupán az elviselhetetlen körülmények következménye: a folyamatos etnikai háborúk, diktatúrák, konzerváló és haladásellenes (a múlt, és nem a jövő felé forduló) kultúrák és mentalitás, az állami pénzek, adományok és kölcsönök ellopása, az egészségügyi szolgáltatás hiánya, a kielégítő szinten pangó termelékenység, vad urbanizáció, a mezőgazdaság és oktatás elégtelen fejlődése (az afrikai országok költségvetései 30%-ot fordítanak a fegyveres erőkre, s csupán 4-5%-ot az oktatásra)...

Ma fekete Afrika számára nem abban áll a veszély, hogy kizsákmányolják vagy újra gyarmatosítják, hanem abban, hogy magára hagyják egy globalizált világban, amely mind jóban, mind rosszban halad előre az életkörülmények javításának útján. A nyugati országok és népek kivonulnak Afrikából a stabilitás és a biztonság hiánya miatt. Tanzániában azt mondták nekem 1994-ben, hogy Nyerere 1987-es visszavonulása óta a nyugati beruházások összedőltek (Kelet-Európa, a Távol- és Közel-Kelet felé mennek): és Tanzánia egyike Afrika legstabilabb országainak!

Számos Afrikai ország sodródik az árral, magára lett hagyva: Szomália, Ruanda, Burundi, Sierra Leone, Libéria,

Kongó Kinshasa, Kongó Brazzaville, Madagaszkár, Zambia, Bissau-Guinea, Guinea-Conakry, Angola, Szudán, Etiópia, Közép-Afrikai Köztársaság stb. Amíg ott volt Mobotu, addig Zaire katasztrófáit neki tulajdonították. Aztán jött Kabila, és kezdetben mindenki magasztalta: most már rosszabb, mint Mobotu, mert népirtásokat szervez, legyilkoltatja ellenfeleit, és az ország egyharmadát elfoglalta Burundi, Ruanda és Uganda. Ha valóban a szegények testvérei akarunk lenni, nem hallgathatunk és nem csaphatjuk be magunkat az afrikaiak és az afrikai kultúrák emberi értékeiről tartott beszédekkel! Valóban megvannak az értékek, de nem aktualizálták őket a modern világban!

Az Észak és Dél közötti szakadék gyökere történelmi-kulturális jellegű

Mi az oka mindennek? Számos a probléma és összetett. Már megpróbálták összegezni őket egy formulába, minden eredmény nélkül: ők szegények, mert mi gazdagok vagyunk; segítsük őket otthonaikban azzal, hogy küldünk nekik pénzt és gépeket; stb. Alkalmanként azt mondják: az emberek 20%-a rendelkezik a világ javainak 80%-val. Ez egy olyan megfogalmazás, amely nem felel meg a tények valóságának: az emberiség 20%-a állítja elő a javak 80%-át, s 80% csupán a 20%-át. Egy túlnépesedett Európában még mindig többletet termelünk élelmiszerből, jut kivitelre is, s hatalmas mennyiséget pusztítunk el; az alulnépesedett Afrika a maga mezőgazdasági termelésre jóval alkalmasabb napfény-mennyiségével és földjeivel nem termel annyi élelmiszert, amennyi lakosságának elegendő.

Miért? A mai világban a népek más és már történelmi korban élnek. A *Redemptoris Missioban* azt olvassuk (n. 59): „Az „új földről" és az „új égről" szóló bibliai kép – mint ösztönzés, és mint az emberi nem haladásának végső célja – beilleszkedett az emberiség történelmébe. Az emberiség fejlődése Istentől való – előképe Jézus az istenember –, és Istenhez kell vezetnie[5]. Ezért van szoros kapcsolat az Evangélium hirdetése és az emberiség haladása között".

A Pápa ezen állításait be lehetne bizonyítani történelmileg. Mögöttünk civilizációnk évezredes érése áll, és 2000 évvel ezelőtt, anélkül hogy azt kiérdemeltük volna (sőt érdemtelenek vagyunk, mert hűtlenek lettünk hozzá), megkaptuk Krisztus üzenetét, amely humanizálja az ember kultúráit, s a férfi és az asszony tisztelete, a természet feletti uralom, a munka kötelezettsége, az egyetemes testvériség (mindannyian ugyanannak az Atyának vagyunk a gyermekei) felé irányítja azokat.

Evolúciójuk egy bizonyos történelmi szakaszában a keresztény népek elindították a modern fejlődést (még ha sok bűn, halál, igazságtalanság és mindennemű erőszak is járt ezzel együtt): tudományos és technikai felfedezések, az emberi test tanulmányozása és gondozása, ipari forradalom, demokrácia, a nagy francia forradalom, a férfi és a nő jogai, szociális igazságosság stb. Japán és indiai tudósok kérdik maguktól: miért van az, hogy mindaz a gondolat, amely az ember előrehaladását, fejlődését vagy előrelépését váltja ki, a keresztény Nyugatról érkezik? Bizonnyal nem más népek gyarmatosítása miatt, amely egy a világ sok részén egyaránt

[5] *Sollicitudo rei socialis*, 27–34; *Populorum progressio*, 19–21 és 41–42.

meglévő jelenség: a nagyobb és erősebb népek mindig gyarmatosították a kisebbségeket, Indiában az árják gyarmatosították a délen élő druida törzseket és népeket, a kínaiak a Távol-Keletet, az arabok Közép-Keletet és Észak-Nyugat-Afrikát, az aztékok a különféle mexikói népeket, az inkák a prekolumbián Dél-Amerikát stb.

Nehru, akinek szintén feltették ezt a kérdést, leírja az angol gyarmatosítás súlyos vétkeit Indiában, ám hozzáfűzi[6]: „Az alapvető különbség ez volt: Európában láthatatlan erők forrtak újra meg újra a tömegben, s ez folytonos fejlődésben tartotta Európát. Indiában azonban a helyzet statikus volt. Az indiai társadalom statikus szervezete kerülte a fejlődést". Hamidou Kane, mali afrikai tudós ezt írta[7]: „Az afrikai társadalmak legsúlyosabb belső hiányossága szerintem az, hogy nem ismerik el a fejlődést kultúráink részéről. Egyébiránt lehetséges, hogy ez a gondolat egy eredeti európai teremtés, és ez magyarázza meg a kontinens technikai diadalát. Minálunk ez hiányzik... A múlt, egy misztikus és istenített múlt határozza meg kultúráinkat. Egy barátom ezt mondta nekem tegnapelőtt: »Haladásunkat a múltunkba helyezzük!«".

A harminc éve Kamerunban tevékenykedő misszionárius, Silvano Zoccarato atya a tupurik, egy észak-kameruni törzs közmondásait kommentálva, akiknek a nyelvét és kultúráját mélyrehatóan tanulmányozta, ezt írja[8]: „Az idő, amelyben egy afrikai mozog, sokkal inkább a múlt ismétlése, mintsem

---

[6] J. Nehru: *The Discovery of India*, New York 1946, 283.

[7] H. Kane: *Comme si nous étions doné rendez-vous*, in *Esprit*, Paris 1961 október, 382.

[8] S. Zoccarato: *Cosa per saggi, 100 proverbi tupuri*, EMI, Bologna 1988, idézi: *Mondo e Missione*, 1984, 58.

a jelen újdonsága: a jövő kizárólag a múltja lesz. Kulturálisan nem tartozik hozzá a jövő, és nem képes megtenni a lépést a mitikus időből a történelmi időbe, amely tartalmazza a múltat, a jelent és a jövőt".

Vegyük tudomásul, hogy az európai gyarmatosítás kiragadta fekete Afrikát a történelem-előttiségből: „Az efféle gyarmatosító tevékenységből és következményeiből fakadó hibák beismerése mellett – mondja VI. Pál a *Populorum Progressio*ban (7. sz.) – mégis dicséret illeti meg a gyarmatosítók tehetségét és munkáját, akik megannyi koldusszegény vidékre vitték el tudásukat és technikájukat, s hagyták ott jelenlétük áldásos gyümölcseit. Minden tökéletlenségük ellenére is fennállnak azok a rendszerek, amelyek visszaszorították a tudatlanságot és a betegséget, megteremtették a hasznos érintkezést és megjavították az életfeltételeket".

Az afrikai falukban, amelyek még a hagyományos módon élnek, önhibájukon kívül (ez történelmi késés, nem pedig morális vétek!) nem ismerik az ábécét, a kereket, a talicskát, a szekeret (a nők mindent a fejükön hordanak), a háziállatok tenyésztését, a földek trágyázását, a vetésforgót, a növénytermesztést stb. Néhány alapvető egészségügyi ismeretnek is híján vannak: Szváziföldön a kabriniánus olasz nővérek, akik különféle egészségügyi állomásokat tartanak fenn, azt mondták nekem, hogy nem kevés gyermek a kiszáradás miatt hal meg, mivel édesanyjuk nem ad nekik inni; megfulladnak a gyapjútakarók alatt, de nem szabad nekik inni adni: ez ellenkezik a hagyománnyal... Számunkra, akik egy progresszista kultúrában élünk, nehéz megérteni a konzerváló és történelem előtti kultúrákat! De minden a mentalitásnál, a szokásoknál és a szociális struktúráknál

kezdődik: a gondolatok változtatják meg a történelmet, nem a pénz!

Ennek az első pontnak a befejezéseképpen csak annyit írnék, hogy Afrikának egy „kulturális forradalomra" van szüksége, a nép oktatása és a kultúra evolúciója az elmaradottság felszámolásának a kulcsa. II. János Pál ezt írja a *Redemptoris Missio*ban (n. 58): „Egy nép fejlődése nem pénzzel, anyagi támogatással vagy műszaki szerkezetátalakítással valósítható meg, hanem főleg a lelkiismeret, a gondolkodásmód és az erkölcs érlelésével. A fejlődés kulcsfigurája az ember, nem pedig a pénz vagy a technika".

Megkérdezem magamtól: miért van az, hogy ha a világban uralkodó éhségről vagy a külföldi adósságról beszélünk, mindent a pénz, a gépek, a technológia, a kereskedelem és az alapanyagok árának problémáira vezetünk vissza? Ki szól a népek oktatásáról? Mi, katolikusok is hagyjuk, hogy az a materialista és szekularizált világ, amelyben élünk, befolyásoljon minket. A problémák összetettek, mint mondtam, és létezik a gazdaság és a technika is: de mindennek a gyökere a népek evolúciója az oktatáson és a fejlődést meggátoló hagyományos kultúrák átalakulásán keresztül: íme a „népek missziójának" szociális értelme, amelyről soha nem szól senki.

„A misszionáriusok a fejlődés elősegítői"

„Az Egyház mindig szorgalmazza a fejlődést azoknál a népeknél, akiknek az Evangéliumot hirdette. Ma a népek vezetői, a nemzetközi szakemberek – a korábbiaknál inkább – elismerik, hogy a misszionáriusok a fejlődés elősegítői, és

gyakran csodálattal látják, milyen szép eredményt érnek el igen szerény eszközökkel" (*Redemptoris Missio*, n. 58).

Hány és hány esetet tudnék elmondani, amelyek megmutatják ezen állítások igazságát. Dél-Kelet-Indiában (Andra Pradesh államban) a PIME[9] olasz misszionáriusai, akik 1855. óta működnek ott, a kaszton-kívüliek (párják) szociális megváltásának voltak főszereplői, méghozzá iskoláikon s mindenekelőtt a gazdasági fejlődésre való nevelésen keresztül, de mindig az evangelizációval együtt: amely különféle körülmények között az indiai kormány által elismert szociális tevékenység; Burma közelében ugyanezek a misszionáriusok másfél évszázadon keresztül az észak-keleti (karen, lahů, padaung, kachin, akhŕ, ikň stb.) törzsek fejlodésében játszottak fontos szerepet. De ugyanez a története fekete Afrika minden országának is: egészen a függetlenség előttig az iskolák általában keresztény missziók művei voltak: valójában a Szaharától délre fekvő Afrikai országok államfői és politikai személyiségei pár kivétellel ezekben a keresztény iskolákban tanultak.

De a Pápa (emlékeztetve a *Sollicitudo rei socialis*ra, n. 41) hozzáfűzi, hogy az Egyház legfontosabb hozzájárulása az ember előrelépéséhez nem az iskolák, a kórházak, a földművelési mintagazdaságok, hanem az Evangélium hirdetése: „Az Egyház az elmaradottság problémájára nem tud technikai megoldást felkínálni, a fejlődés számára a legfőbb segítség, ami napjainkban nagyon is időszerű, a Krisztusról, az Egyházról és az emberről szóló igazság hirdetése és annak alkalmazása az adott konkrét helyzetre... Az Egyháznak nem

[9] A *Pontificio Istituto Missioni Estere*, Külföldi Missziók Pápai Intézete rövidítése – a ford. megj.

feladata, hogy közvetlenül tevékenykedjék gazdasági, műszaki vagy politikai területen, vagy az anyagiakban való haladást szolgálja. Természetének megfelelően nem arra törekszik, hogy a nemzetek „többet birtokoljanak", hanem hogy „többek legyenek", amennyiben az Evangélium felrázza lelkiismeretüket. Az igazi emberi haladás mindig az Evangélium átfogóbb megvalósulásán alapszik... Az Egyház formálja a tudatot, kinyilatkoztatja a népeknek az Istent, akit keresnek, de nem ismernek, az Isten által szeretett és saját képére teremtett ember méltóságát, az emberek közötti egyenlőséget, Isten gyermekei, az emberek használatára teremtett világ feletti uralmát, és az embernek azt a kötelezettségét, hogy az egész ember és minden ember fejlődését szolgálja" (RM 58).

Már tíz éve, hogy 1991. július 20-án a *La Civiltŕ Cattolica* olasz katolikus folyóirat azon siránkozott, hogy „a nemzetközi adósságokra vonatkozó egyházi dokumentumok száma oly nagy, hogy lehetetlenné tesz egy kimerítő áttekintést: pár év alatt az egyházi gépezet több mint 250 hivatalos állásfoglalást gyártott a püspöki karok, az egyes püspökök és egyházi csoportok részéről". De nem létezik egyetlen dokumentum sem az „Evangélium és fejlődés" témaköréről!

A *Cor Unum* pápai tanács 1996. október 24-én kiadott, *Az éhség a világban* címet viselő dokumentuma a nemzetközi szinten már jól ismert „bűn-struktúrák" (külföldi adósság, egyenlőtlen kereskedelmi csere stb.) szorgos felsorolása. Teljesen hiányzik az „Evangélium és fejlődés" témája. Botrányos tény: egy dokumentum a Szentszéktől, amely nem emlékeztet rá, és nem magyarázza meg, miért az Evangélium terjesztése a legnagyobb hozzájárulás az Egyház részéről az éhség elleni harcban! Tehát igazuk van azoknak, akik azt mondják:

„Ti, misszionáriusok, miért mentek olyan népekhez, akik éheznek, és zavarjátok őket Jézus Krisztussal és az Egyházzal? Nekik már megvan a maguk vallása. Inkább segítsétek őket, hogy növekedjenek technikailag és gazdaságilag...".

Sokak, még gyakorló keresztények mentalitásában is kialakult egy téves dualizmus: egyfelől itt van az Evangélium, a pápai és püspöki dokumentumok, a Krisztusba vetett hit és szeretet, a keresztény élet és Isten törvényének megtartása; másfelől pedig az ember és a népek hétköznapi élete, a politikai-gazdasági problémák. Úgy tűnik, mintha a két világ, a lelki és az anyagi között csak igen gyér összeköttetés lenne. Ellenben mi azt állítjuk, hogy éppen akkor, ha egy nép, és bármely nép, ahogy bármely ember is, Krisztusban hisz és megtartja Isten Törvényét, nem csak lelkileg, hanem emberileg is növekszik.

Miért van szoros kapocs az Evangélium és a népek fejlődése között? VI. Pál azt mondja a *Populorum Progressio*ban, hogy az ember igazi fejlődését Krisztusnak kell inspirálnia, s annak Krisztushoz kell vezetnie; II. János Pál pedig így magyarázza ezt meg (RM 59): „Az Evangélium hirdetésével az Egyház erőt ad a felszabaduláshoz, és elősegíti a fejlődést, mert ezzel a szívek és a gondolkodásmód megváltozását, az ember méltóságának elismerését szolgálja. Kölcsönös segítségnyújtásra, kötelességteljesítésre, a felebarát szolgálatára sarkall. Végül bevonja az embert Isten tervébe, amelynek célja: már ebben az életben a béke és az igazságosság országának felépítése"

Gino Manzone jezsuita misszionárius atya, aki 1959. óta Madagaszkáron tevékenykedik, ezt mondja[10]: „Tapasztalata-

[10] G. Manzone: *Quale progresso per l'uomo africano?*, in *Mondo e missione*, 1983. november, 632–635.

im szerint az afrikai szegénységnek mindenekelőtt kulturális okai vannak... Afrikában hiányoznak a fejlődés belső ösztönzései, ami miatt az előrelépés felgyorsulása minden külső kifejeződésében lehetetlen. Ha brutális megoldásokkal akarjuk ezt a gyorsulást elérni, ahogyan azt különböző afrikai kormányok teszik, akkor az afrikai ember ellen követünk el erőszakot, aminek rossz gyümölcsei lesznek. Először az embert kell nevelni, a mentalitást megváltoztatni. Egy példa: vegyük a technikát, amelyet mi szállítunk Afrikába, a mechanikát és sok más technikát, beleértve a mezőgazdasági és ipari termelésre vonatkozó saját módszereinket is. Az afrikai könnyen megtanulja, eleven és készséges intelligenciája van, de még ha azt is csinálja, amit az európaitól lát, mély mentalitása mégis más...".

„Az eredmények – folytatja Manzone atya – eltérőek: ez magyarázza meg, hogy bizonyos fejlesztési programok egy kis idő után összedőlnek, a gépek elromlanak és nem javítják meg őket. Madagaszkár kétszer akkora, mint Olaszország, és hatalmas mezőgazdasági potenciálja van. Ha francia vagy olasz emberek művelnék meg, még ha kezdetleges eszközökkel is, 100 millió lakost is képes lenne eltartani; ellenben még 9 millió malgaszkot sem tart el, mivel a mezőgazdasági termelés elégtelen... Az előrehaladás, a maga minden kifejeződésében, az ember, s kultúrájának, mentalitásának és hitének műve: nem csak anyagi növekedés, hanem kulturális és lelki is. Ha nem kerül sor a mentalitás, az oktatás és az értékek kiegyenlítésére, akkor a gazdasági növekedés sem következik be, nem következhet be...".

„Afrika útja a előrelépés felé – folytatja Manzone atya – még hosszú lesz. Az igazi probléma maga az afrikai kultúra:

Afrika nem veszítheti el az identitását, mégis fel kell vennie a Nyugat egyetemes értékeit, amelyek a Bibliából, az Evangéliumból erednek... Meggyőződésem, hogy az evangelizáció a legnagyobb hozzájárulás, amelyet mi, misszionáriusok Afrikának adhatunk. Az afrikaiak nem úgy fogadják az evangéliumot, mint valami külső dolgot, hanem mint hagyományos kultúrájuk beteljesedését, egy új fényt, amely megvilágítja a történelmüket, egy kritériumot, egy ítéletet, amely lehetővé teszi, hogy megértsék, melyek azok a humanizáló értékek afrikai hagyományaikban, amelyeket őrizniük és fejleszteniük kell, és melyek azok a nem-humanizáló tényezők, amelyeket el kell távolítaniuk. Az afrikai kultúrának is szüksége van arra, hogy az Evangélium fényében ítéljék meg, szüksége van a megtisztulásra és a megtérésre".

Egy az árral szemben haladó kampány bátorsága

Ha mindez megegyezik a fiatal egyházak és a misszionáriusok tapasztalataival (és ezt bármelyik misszionárius megerősítheti), nem értem meg, hogy a szegények segítését célzó kampányunk irataiban és segédanyagaiban miért nem esik erről szó. Mindaz, amit mondok, semmi esetre sem a külföldi adósságok felszámolását célzó kampány elítélése, hisz az igen helyes! Hanem annak a ténynek az elítélése, hogy mindig sekélyesen csodálkozunk, a problémák szemlélését a tetőnél kezdjük, s onnan haladunk lefelé, mindannyiunkat egy kicsit befolyásol a minket körülvevő materialista és szekularizált világ.

Más szóval az evangélium népekhez való eljuttatásának missziójáról gyakran vagy szinte mindig hallgatunk a szegény

népekről szóló kampányokban, szövegekben, miközben a legkihívóbb üzenet, amelyet a gazdag világhoz intézünk, az, hogy neki is szüksége van Krisztusra és az Evangéliumra! Ennek kellene lennie annak a bátorságnak, hogy kihívóak legyünk, hogy az ár ellenében haladjunk, hogy kimondjunk egy olyan igazságot, amelyet a világ őrültségnek tart: Krisztust hirdetve megadjuk a népeknek az emberi előrelépést, az elmaradottság felülmúlását! És a gazdagokhoz és az ipari országokhoz is egy üzenetet intézünk, amely a humanizációról szól, és amelyre égető szükségünk van gazdag társadalmainkban (vö. RM 59)!

De van-e bátorságunk, hogy elindítsunk és megkezdjünk egy ilyen kampányt, éppen a külföldi adósság aktuális kérdése kapcsán? Nem azért, hogy elhomályosítsuk az adósság eltörlésének szükségességét (már megmondtam, hogy ezt meg kell tenni): hanem hogy hirdessük Krisztust, akár alkalmas, akár alkalmatlan, ahogyan Szent Pál mondja (2Tim 4,2)!

Egyébként csak olyan dolgokat ismételgetünk, amelyeket mások is megmondanak: nem vagyunk többé érdekesek, nem provokálunk a jóra. Az olasz egyház kampánya a külföldi adósságok eltörléséért három javaslattal léphetne az olasz nép elé:

Cselekvés az adósság eltörléséért: alapok gyűjtése, javaslatok a kormány felé, az adósság hányadainak felvásárlása, azoknak a fejlődésre való irányozása, mikro-projektek stb. Ez az, amit már megtettünk.

Minden népnek szüksége van egy kulturális és oktatási forradalomra: az Egyház csak az Evangéliumot tudja javasolni, az istenember Jézus Krisztus modelljét. Afrikának is szüksége van Krisztusra, ha humanizálni akarja kultúráit. Az Egyház

azon népek irányába végzett oktatói missziójának, amelyek kétezer év elteltével még nem ismerik az Üdvözítőt, szüksége van férfiakra és asszonyokra, akik annak szentelik életüket, vagy annak egy részét, hogy találkozzanak más népekkel, neveljék azokat, s hagyják általuk magukat is nevelni.

Ma országunk fiataljai számára a kihívást, az „új határt" a szegény népek, a gazdag országok felé való hatalmas adósságtól terhelt Afrika jelentik. Nem elég pénzt küldeni, sem elengedni a tartozást, a megértés és a segítség hídjait kell felépíteni a népek között: a „fejlődési modell", és egy olyan élet modelljének a kereséséhez is erre van szükség, amely élet nem embertelen, mint a mi mai életünk. Hogy ennek a fordulatnak egy konkrét jelét adjuk a szegények javára, kérjük a kormánytól, hogy a diszkók zárjanak be éjfélkor: meg kell menteni a fiatalokat a zajos és csillogó semmitől, hogy így képessé tegyük őket arra, hogy a szegények testvérei legyenek.

Az ilyen javaslatok minden újság első oldalán vastagon kiemelve szöknének szemünkbe. Mint Egyház próbáljunk meg javaslatokat tenni, sürgetni és alternatívákat szervezni a fiataloknak a sport, a kultúra és az oktatás területén; kulturális turnékat szervezni, ahogyan azt egykor az oratóriumok és a CSI tette; javasolni, hogy az iskolákban tartsanak előadásokat ezekről a témákról; kijelenteni, hogy templomainkban ez az elsődleges téma stb. Ebből egy pozitív skandallum származna: mindenekelőtt az olasz Egyház kampánya mondana valami újat, egy a közszellemre vonatkozó, árral szembeni evangéliumi javaslat bátorságát mutatná fel. Ma még semmit sem látunk ebből, és arra vagyunk ítélve, hogy kifejezéstelenek és eredménytelenek legyünk.

Fordította: Török Csaba

ÉLETRAJZI ADATOK

Piero Gheddo (1929, Tronzano, Vercelli), 1953. óta pap, a milánói Külföldi Missziók Pápai Intézetéhez (PIME) tartozik. Több szenttéavatási per posztulátora, újságíró, számos folyóiratban publikált, többnek főszerkesztője is volt. Jelenleg a PIME történeti titkárságának igazgatója. Különösen ismeri a vietnami helyzetet, a II. Vatikáni Zsinaton pedig mint missziós tanácsadó volt jelen.

Hans Urs von Balthasar

Tanúságtétel Mozart mellett

Beethoven zenéjében az alkotó minden izzadságcsöppjét ott érezzük. Bach muzsikáját hallgatva az építkezés és a méretek gigászi nagyvonalúsága nyűgöz le. Mozart hatalmas életműve azonban úgy hangzik, mintha bármiféle erőlködés nélkül született volna meg, mintha már a tökéletes gyermekként jött volna a világra, és nehézségek nélkül jutott el érettségének tetőfokára. Azt kérdezzük, vajon nem a földi paradicsom emléke érkezik-e vele hozzánk valamiféle érintetlen szivárványhídon – még azon átok előtti időkből, hogy „arcod verejtékével eszed kenyered, fáradsággal műveled a földet, és fájdalommal szülöd gyermekeid."

Nem nagyszerű-e a kereszténység, ahol a szenvedés átka egy még gyökeresebb, az „Isten szenvedése" áldáson keresztül oldódik föl? Nem vagyunk-e úton, úgy a kereszténység szemszögéből, mint a világéból, az Édenből a Mennybe? Nem Istentől származunk-e, és nem Őfelé tartunk-e tűzön-vízen át, a szenvedésen és a halálon? Mindazonáltal, miért nem tudunk soha lemondani arról, hogy a *Varázsfuvolát* kövessük a lét disszonanciájában, egy hatalmas szeretet, fény és ragyogás, az örök igazság és harmónia előérzetében? Létezik-e jobb, vagy akár csak egy másik út, hogy hirdessük is-

teni származásunk nemességét, mint származásunk és végcélunk folyamatos jelenvalóvá tétele? Mindazok, akik az emberiség példaképeivé váltak, ezt az utat igyekeztek követni.

Mindenekelőtt Ő, akit az Isten Fiának ismerünk, az arcát nem mindig mutatatta meg, és az akaratát sem érvényesítette mindenáron. Mozart, alkotásaival és életével, az Ő tanítványa akar lenni. Úgy kíván szolgálni, hogy érzékelhetővé tegye az immár ártatlan és újjászületett teremtés győzelmi énekét: ahol – mintha a keresztények a mennyet hallanák – bár a fájdalom és a bűn szemben állnak, már nem úgy, mint a messzi emlékezetben, hanem meghaladva a jelenben, megbocsátva és átalakítva. Mozartnál senki sem ismerheti félre tehát – és ezt Kierkegaard rosszallóan jegyzi meg – az édes, ám végtelenül fiatal erotika áramát, mely terjeng, mint erős, mámorító parfüm: a *Cheribino*[1] látványa, és – még érettebb köntösben – a fehér hős, *Don Giovanni* rugalmas járása; vagy mint (és ez már túláradó élvezet) a *Cosi fan tutte* összetört szíveinek hangjai és a *Varázsfuvola* hosszú, hűvös árnyi. Vajon mindezek, és pontosan ugyanezek, nem találhatók-e meg a hatalmas *Regina Caeli* (KV 276), a két *vesperás*[2], a *litániák*[3] és *misék*[4]

---

[1] A *Cherubino* a szerelmes és félénk Paggio a *Figaró házasságából*. A szerepet női hangra írták. Kierkegaard szerint ez jelenti az első lépést a zenei erotikában, amely kiterjedését a *Don Giovanni*ban éri el: Paggio a „meghatározatlan vágy", amely még „nem nélkül pihen". Ha egyetlen szóval kellene jellemeznem Mozart zenéjét *Figaro* Paggio-jában, akkor azt kockáztatnám meg, hogy „szerelemittas" – írja Kierkegaard. (Enter-Eller. Aut-Aut., Adelphi, Milano, I, 143.)

[2] *Vesperae de Dominica*, K621; *Vesperae sollesmes de confessore*, K339.

[3] *Litaniae Lauretanae* (K109, K195); 2 *Litaniaede Venerabili altaris sacramento* (K125, K243).

[4] Mozart vallásos zenéjéről lásd: K.U. FELLERER, *Die Kirchenmusik W. A. Mozarts*, Laaber Verlag, Salzburg 1655; K. HAMMER, *W.-A. Mozart. Eine theologische*

ugyanazon teremtő gyökerében, melyek lelki stílusának használatakor Mozart egyáltalán nem találta szükségesnek eltitkolni a hangját? És valóban, minek is kellene átalakulnia, ha nem valóban a teremtésnek; és minek kéne megváltássá és imádsággá válnia, ha nem a természetnek, Isten leányának?

És mindez nem barokk, egyszerűen csak keresztény. Hol van azonban a bűnök megvallása? Ha el kell magyarázni, ez esetben a kegyelem megvallásában. Hol van az istenfélelem? Ez esetben, a megváltás bizakodó reményében él elrejtve. Végül mindig minden a *Requiem* borzongásában végződik; ez egy rejtélyes töredék, mely végül megtöri e magasztos hangot[5]. Minél inkább múlik az idő, annál tisztábban lebeg e hang a magasban, más hangok fölött, melyek azonos értékűnek tűntek, de mára elmaradtak, elhalványultak, elöregedtek, netán mindörökre meghaltak, miután nyilvánvalóvá lett mesterkélt mivoltuk. Mi pedig bevallhatjuk: Mozartra még a por sem rakódott rá.

Fordította: Nagypál Szabolcs

Deutung, EVZ-Verlag, Zürich 1964; C. De NYS, *La musica religiosa di Mozart*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 1987. Legfrissebb beszámoló és bibliográfia: A. TORNO – P. A. SEQUERI, *Divertimenti per Dio. Mozart e i teologi*, Piemme, Casale M. 1191.

[5] K626 (D-mollban). Világhírű és köztudomásúlag befejezetlen alkotás. Mozart halálakor a partitúra a következőképpen nézett ki: az első rész (*Introitus* és *Kyrie*) készen voltak, a Szekvencia (*Dies Irae*) hat epizódjának énekes részei teljesen elkészültek, a hangszeresnek pedig a vázlata; a *Lacrimosa* a nyolcadik ütemnél félbeszakadt (*Quia resurget ex favilla, judicandus homo reus*); a *Domine Jesu Christé*nek és a *Hostias*nak csak az általános vázlata volt meg; a *Sanctus*, *Benedictus* és *Agnus Dei* pedig teljességgel hiányoztak.

Kedves Előfizetőnk!

A szerkesztőség az olvasók megértését kéri e szám késedelmes megjelenése miatt.

- Egy éves **előfizetés**: 1200.- Ft
- **Kedvezményes** előfizetés: 1000.- Ft
- **Külföldi** előfizetés: 1700.- Ft
  (a jelentősen emelkedett postaköltség miatt)
- Régi szám: 100.- Ft + postaköltség

A *COMMUNIO* folyóirat **eddig megjelent számai**nak tartalma:

1993. 1. Az ember és az örök élet *Már nem kapható.*
1993. 2. Európa – új evangelizálás *Már nem kapható.*
1993. 3. Az ember hivatása
1993. 4. Isten neve
1994. 1. Hit a teremtésben
1994. 2. Európa lelkisége
1994. 3. Isten irgalmassága
1994. 4. Isten örök Fia
1995. 1. Isten és ember szenvedése
1995. 2. Istenről beszélünk
1995. 3. Hiszem a test feltámadását
1995. 4. Idő és öröklét Ura
1996. 1. Isten és császár
1996. 2. Egyház és fiatalság
1996. 3. Isten és emberek műve

1996. 4. Istennek adott válasz
1997. 1. Jézus csodái
1997. 2. A remény nem csal meg
1997. 3. Tedd ide kezed
1997. 4. Krisztus az idők teljessége
1998. 1. Szentlélek éve
1998. 2. Gál Ferenc emlékezete
1998. 3. Veni Sancte Spiritus
1998. 4. Vedd a Szentlelket
1999. 1. Az Atya éve
1999. 2. Isten az Atya
1999. 3. Clementissime Pater...
1999. 4. Fides et Ratio
2000. 1. Kettős millennium
2000. 2. Az erősség erénye
2000. 3 Az irgalmas Atya szentsége
2000. 4. Szentháromság és Eucharisztia
2001. 1. Szentháromság és Egyház
2001. 2. A liturgia lelke
2001. 3. A hit és megjelenései

Címünk:

Communio Alapítvány,
1053. Budapest, Papnövelde u. 7.
E-mail: communio@ella.hu

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat idegennyelvű változatai:

Angol (USA): *International Catholic Review Communio* (P.O. Box 4557 Washington, D.C. 20017) – David L. Schindler (dir.)

Arab: *Al-Ligâ: Revue Chrétienne Internationale Communio* (rue Mgr. Mobarak Achrafieh, Beyrouth, Liban; – 7, rue Coëtlogon, 75006 Paris) – Mihel Hayek (dir.)

Argentin: *Revista Catolica Internacional Communio* (Posadas 1370, 1011 Buenos Aires) – Alberto Espezel (dir.)

Brazil: *Revista international católica de cultura Communio* (Rua Benjamin Constant 23, 6 andar, 20240-150 Rio de Janiero) – Estevao T. Bettencourt (secr.)

Chilei: *Revista Catolica Internacional Communio* (Los acantos 1317, Casilla 976, Centro de Casillas, Santiago de Chile) – Fernando Moreno (dir.)

Cseh: *Mezinárodni Katolická Revue Communio* (Husova 8/234, Cz-11000 Praha 1) – František X. Halas (dir.)

Flamand-holland: *Internationaal Katholiek Tijdschrift Communio* (Burgemeesterstraat 59 bus 6, B-3000 Leuven) – S. Van Calster (dir.); (Heijendahllaan 82, NL-6464 EP Kerkrade) – J. Ambaum (dir.)

Francia: *Revue Catholique Internationale Communio* (5, passage Saint-Paul, F-75004 Paris) – Vincent Carraud (dir.)

Horvát: *Svesci Communio* (Kščanska Sadašnjost, Marulicev trg 14, CR-10000 Zagreb) – Tomislav J. Šagi-Bunić (dir.)

Lengyel: *Miedzynarodowy Przeglad Teologiczny Communio* (Pallottinum, al. Przybyszewskiego 30, PL-60959 Poznan) – Lucjan Balter (dir.)

Német: *Internationale Katholische Zeitschrift Communio* (Gladbacher Str. 19, D-50672 Köln) – Maximilian Grenier (dir.)

Olasz: *Rivista Internacionale di Teologia e Cultura Communio* (Via Gioberti 7, I-20123 Milano) – Elio Guerriero (dir.)

Portugál: *Revista Internacional Católica Communio* (Universidade Católica Portuguesa, Palma de Cima, P-1600 Lisboa) – Henrique de Noronha Galváo (dir.)

Spanyol: *Revista Catolica Internacional Communio* (Ediciones Encuentro, c/Cedaceros 3-2, E-28014 Madrid) – Juan-Maria Laboa (dir.)

Szlovén: *Mednarodna Katoliška Revija Communio* (Zrinjskega 13, SLO-61000 Ljubljana) – Tomaz Podobnik (dir.)

Ukrán: *Sopricastija–Koinonia–Communio* (Zakarpatska vul. 18, 294017 Uzgorod)

2001.

IX. évf. 3. szám

Tartalomjegyzék

Előszó 1

Hans Urs von BALTHASAR
Egzegézis és dogmatika 3

Millennium (interjú Jean Guittonnal) 17

JÁKI Szaniszló
Hit, ész és tudomány 26

Piero GHEDDO
A külföldi adósságok elengedéséért folytatott egyházi kampány 46

Hans Urs von BALTHASAR
Tanúságtétel Mozart mellett 68